

Začiatky europeizácie ázijského kontinentu

Milan Čáky

Résumé français

Le debut de la civilisation européenne en Asie on peut etre daté avec l'arrivée du Portugais Vasco da Gama en Indie. Depuis ce temp-là ont a commencé à europeiser non seulement l'Inde, mais aussi la Chine, le Japon, les Philipinnes et autres pays asiatiques. C'était la première phase de la colonisation européenne en Asie, dans laquelle on commença à développer le marché euro-asiatique et les nations du continent d'Asie pour la première fois ont avaient fait la connaissance avec la civilisation européenne et meme leur culture. Cette infou-ence a permi faire les changements fonfdamentales dans leur vie et a fait rapider leur propre évolution. Dans cette thèse n donne une exemple: l'Inde, la Chine, le Japon, l'Australie.

Pri pohľade zo Severného pólu na ázijský kontinent Európa sa nám môže javiť ako západný výbežok rozsiahleho ázijského kontinentu, ako polostrov Ázie, akási *Eurázia*. Geografické hranice Európy na západe sú označené pobrežím Atlantického oceánu, na juhu Stredozemným morom. Hranice Európy na východe neboli vždy jednoznačne určené a dlho boli jedinými nepresnými hranicami Európy: až do 17. storočia Rusko nebolo považované geograficky za súčasť európskeho kontinentu. Východné hranice Európy na Urale sa ustálili až neskôr, pričom pohorie Kaukaz bolo ešte nedávno považované za súčasť južnej hranice Európy.

Európa sa najprv vyvíjala najprv ako geografický pojem. Názov sa ustálil historicky len relatívne krátke obdobie. Nejasnosť pôvodu slova nebránila Európanom toto pomenovanie používať, hoci hranice Európy sa postupnými objavami a vývojom dejín menili a upresňovali.

Europeizácia nových kontinentov

Civilizačné a politické vzťahy Európy s ostatnými kontinentami sa začali vytvárať objavnými plavbami, ktoré umožnili svojho druhu novú revolúciu v dejinách ľudstva. Objavovanie nových svetadielov Európanmi viedlo k vytvoreniu veľkých koloniálnych ríš, do ktorých prenikala európska civilizácia a kultúra, uplatňoval sa jazyk a politický systém európskych kolonizátorov. Vznikajúce nové delenie sveta bolo zárodkom nielen rastúcej politickej moci týchto ríš, ale i ich mocenskej rivality. Objavné plavby pre Európanov znamenali významnú etapu

európsky dejín, pretože Európania postupne prekonávali dovtedajšie stredozemno-kontinentálne predstavy o svete a začali si osvojovať nový – oceánsky rozmer sveta.

Zvlášť významne na Európu pôsobil geograficky značne vzdialený Orient (najmä India a Čína), z ktorého sa dovážalo korenie, drahé kamene, vzácne kovy, látky, porcelán vyvážený zlatom. Zo stredovekých cestopisov, ktoré vychádzali z diel antických autorov, napríklad *De situ orbis* od **Pamponia Mela** alebo *Dejiny prírody* od **Plínia Staršieho** vzdelaní Európania si vytvárali predstavy plné fantázie o živote v krajine pri rieke Gange. Mimoriadne svedectvo o živote v Oriente poskytol Európanom syn benátskeho obchodníka **Marco Polo**, ktorý v rokoch 1271-1295 po hodvábnej ceste i po mori uskutočnil plavbu do Číny na dvor mongolského vládcu Kublajchána v Pekingu. Marco Polo na svojej ceste hľadal bohatstvo jednotlivých krajín, predovšetkým nové tovary na obchodovanie. Nebol misionárom. Jeho slávny cestopis *Milión* sa stal inšpiratívnym čítaním moreplavcov v Španielsku, Portugalsku, ktorí zatúžili po obchodovaní a po bohatstve Indie a Cipanga (Japonska). Zanechal po sebe množstvo nákresov, máp a písomných záznamov. Jeho cestu podrobne opísal **Rusticano z Pisy** v diele *Opis sveta*. Kniha bola preložená do viacerých jazykov sveta a získala značnú popularitu. Maco Polo, očarený bohatstvom, pokladal čínske mesto Chang-čou ako „najkrajšie a najvzácnejšie mesta sveta“. Podobne i Francúz **Johan de Mandeville** v *Knihe zázrakov* s bujnou fantáziou vykreslil, že v krajinách Orientu existujú napríklad jednooké ľudské bytosti so psou hlavou a pod.

Na začiatku tejto civilizačnej misie bola Európa všeobecne zaostalejšia ako napríklad arabský svet alebo Čína. V čase, keď prví európski objavitelia prichádzajú do Orientu, arabskí námorníci a kupci už dávno sa plavili po Indickom oceáne a ovládali obchod v okolitých krajinách. Podobne i čínske lode admirála Čeng-chea v rokoch 1405-1433 poznali nielen okolité moria, ale aj Indický oceán a veľkú časť Tichého oceánu. Podľa niektorých historických faktov (dôkaz o historickej mape) objavili americký kontinent. Vtedy zaostalejšia Európa paradoxne dosiahla v objavovaní nových území rozhodujúce úspechy.

V objavených územiach Európania spoznali nové rastliny, ktorých prinesením do Európy, tak ako aj domestikovaním nových živočíchov, postupne prekonávali nedostatok potravín na európskom kontinente. Hospodárske využívanie nových krajín spôsobilo, že sa upevňovali nové hospodárske vzťahy, obchodné cesty sa presúvali do oblasti západnej Európy, Atlantiku a Orientu, čo znamenalo definitívny úpadok stredomorskej oblasti ako tradičného obchodného centra a s ním i stredomorských miest a obchodných stredísk.

Zašiatky objavovania nových území Európanmi

Pod slovom európska expanzia je treba rozumieť obdobie veľkých zámorských objavov, ktoré sa uskutočňovali od 14. do 18. storočia a ktoré významne ovplyvnili ďalší vývoj vo svete. Jej prvú fázu uskutočňovali v 15. storočí národy Iberského polostrova – Španieli a predovšetkým Portugalci: v roku 1434 **Gil Eanes** oboplával Mys Bojador, v roku 1455 **Dinis Diaz** sa dostal k Zelenému mysu a k ústiu rieky Senegal v Afrike, v rokoch 1469-1474 portugalskí moreplavci preskúmali oblasť Guinejského zálivu roku 1483 **Diego Cão** objavil rieku Zaire. Najvýznamnejšie cesty a s nimi spojené objavy uskutočnili **Bartolomeo Diaz, Krištof Kolumbus, Vasco da Gama a Fernão de Magalhães**.

Najmä moreplavci z Iberského polostrova sa začali o zámorské plavby zaujímať nielen z iniciatívy panovníkov, akým bol napríklad portugalský infant **Henrich Moreplavec** (1394-1460). Sústredil okolo seba pre moreplavbu zanietenejších ľudí, založil v **Sagrese** „námornú školu“, v ktorej sa študovali poznatky z moreplavby, stavba lodí a zdokonaľovali sa navigačné prístroje. V tejto škole sa zišli učenci a moreplavci skoro všetkých národov Stredomoria – kresťania, Židia, moslimi i Afričania zo severnej Afriky. Európske lode sa neplavili do neobjavených častí sveta len z iniciatívy alebo rozmaru európskych panovníkov, či zo zvedavosti odvážnych námorníkov. Bolo to predovšetkým z hospodárskych dôvodov, pretože Európa v 14. storočí prežívala značný hospodársky úpadok, doprevádzaný demografickým rastom a sústredením počtu obyvateľov v mestách, ktoré nevedeli zabezpečiť obyvateľstvu dostatok potravín (najmä mäso a obilie) a preľudnením Stredomoria. Preto mestské rady v Lisabone i v Seville ako jedno z východísk z hospodárskeho úpadku videli v hľadaní nových území pre odbyt a cesty na Východ najmä potom, ako osmanskí Turci svojou rozpínavosťou ochromili sľubne sa rozvíjajúci obchod s Blízkym a Stredným východom. Dokazuje to aj Kolumbov *Denník* z roku 1492, ktorý ako jednu z motivácií zámorských plavieb ukazuje chamtivosť, túžbu po majetku a rýchlym zbohatnutím, ale aj vôľu šíriť kresťanskú vieru v zmysle františkánskych zásad lásky k blížnemu.

Námornú expanziu do Atlantiku uskutočňovala už v 13. storočí aragónska konfederácia (Aragónsko a Kastília) a o jedno storočie neskôr sa významným námorným strediskom stala španielska **Malorka**. V 14. storočí sa Malorčania, Portugalci, Kastíľčania, Katalánci, Francúzi, Janovčania i Angličania usadili na Kanárskych ostrovoch, ktoré neskôr ovládli Kastíľčania. Stali sa tak prvou prekážkou pre Portugalcov a Francúzov na námorných cestách do oblastí západnej Afriky. Portugalské lode preto obsadili už objavené súostrovie Madeira, Porto Santo a Azorské ostrovy. V rokoch 1418-1425 Gonçaves Zarco, Tristan Vaz Teixeira a Bartolomeo Perestrelo ich osídlili. Neobývané ostrovy sa zmenili na prvé kolónie portu-

galského kráľovstva. Pestovali na nich obilie, hrozno, cukrovú trstinu, ktorá prinášala značné exportné bohatstvo, choval sa tam dobytok a rozvinutý bol rybolov. Z týchto strategických základní sa Portugalci plavili ďalej na juh k brehom Afriky. V roku 1415 obsadili marockú Ceutu, aby získali strategickú kontrolu nad Gibraltarským prielivom a rozšírili svoj vplyv v Maroku a dnešnej Mauretánii. Portugalský infant **Henrich Moreplavec** chcel v severnej Afrike poraziť Maurov a spojiť sa s etiópskym kresťanským panovníkom kňazom Jánom. Po porážke Portugalcov v bitke pri Alcacer al Kebir v roku 1578, v ktorej zahynul aj kráľ, vláda Portugalcov v severnej Afrike zanikla a svoje námorné výpravy zamierili smerom na juh – k rovníkovej a južnej Afrike. Začalo sa **portugalské spoznávanie a objavovanie Afriky**. Už v roku 1434 Gil Eanes na tradičnom a veľmi jednoduchom plavidle (bárke) ako prvý Európan oboplával Mys Bojador na atlantickom pobreží Afriky. Používaním rýchlejších a bezpečnejších karavel moreplavec Dinis Dias v roku 1445 priplával k Zelenému mysu (Cap Vert) sa nazdávali, že objavili bohaté africké zlatonosné pobrežie. Ako uvádza kronikár **Zurara** v 15. storočí, portugalské lode začali do novo objavených území dnešného Senegalu a Guiney plávať veľmi často, aby nakupovali zlato, otrokov, korenie, slonovinu a predávali európsky tovar. Po smrti Henriho Moreplavca v roku 1460 dostali sa až do dnešnej Sierry Leone a otvorilo sa pre nich neznáme územie južnej pologule. V roku 1483 **Diego Cão** nadviazal priateľské styky s kráľom dnešného Konga. Najjužnejší cíp Afriky *Mys dobrej nádeje* oboplával v roku 1488 **Bartolomeo Diaz**. Objavením tohoto mysu a jeho oboplávaním dokázal, že je možná priama námorná cesta z vôd Atlantického do Indického oceánu. Kráľ Ján II. prostredníctvom svojho vyslanca **Pera da Covilhã**, ktorý v preoblečení za arabského obchodníka precestoval oblasť Indického oceánu, dostal potrebné informácie o územiach na Východe. Portugalsko získalo dôležité poznatky a tým i kľúč k ďalším námorným plavbám, najmä do Indie.

V objavovaní nových území a pri vytváraní koloniálnych ríš dosiahli najvýznamnejšie úspechy Španieli. Pričinil sa o to syn janovského tkáča **Krištof Kolumbus** (1451-1506). Svojimi zámorskými objavmi sa stal jednou z najvýznamnejších osobností v dejinách ľudstva. Objavenie obrovských území v Atlantiku vyvolalo ostré spory medzi oboma kresťanskými iberskými štátmi - Španielskom a Portugalsko. Portugalsko sa nechcelo vzdať možností kolonizovať a tým i privlastňovať si nové krajiny na západnej pologuli a s nevráživosťou sledovalo španielske aktivity. Námorná rivalita oboch vtedajších monarchií vyvolávala neustále politické napätie. Aby medzi oboma kresťanskými krajinami nevznikol vojenský konflikt a stabilizovali sa nové pomery, do sporu na žiadosť portugalského dvora zasiahol rímsky pápež **Alexander VI**. Keďže bol duchovnou zárukou všetkých európskych národov a usiloval sa

o medzinárodnú moc, rozhodol sa zasiahnuť do rozdelenia nových území a sfér vplyvu oboch kresťanských krajín. V roku 1493 vydal bulu *Inter caetera* a pomyselnou demarkačnou čiarou rozdelil ňou svet medzi Španielov a Portugalcov. Toto rozdelenie bolo o rok neskôr pápežom znovu upravené **Tordesillaskou zmluvou**, ktorá potvrdila zásadu *Mare clausum* (zakázaného, neprístupného mora) a uznala obom iberským monarchiám posvätnosť ich monopolu pri dobývaní nových území. Zmluva vtedy známy svet rozdelila podľa poludníka (*pápežský poludník*), ktorý prechádzal približne 380 námorných míľ západ od Kapverdských ostrovov, od najzápadnejšieho ostrova súostrovia Zeleného mysu. Na západ od tejto pomyslenej hranice pápež uznal územia vplyvu Španielska a na východ za územia vplyvu Portugalska. Španieli a Portugalci sa na získaných územiach, ktoré im podľa zmluvy patrili, sa správali k cudzím obchodníkom a cestovateľom ako k pirátom, ktorí pôsobia na ich území.

Španieli v zmluve z Tordesillas (1494) vychádzali z Kolumbom uznávanej Toscanelliho geografickej koncepcie a domnievali sa, že zmluva je pre nich jednoznačne výhodná. Keď však v roku 1498 portugalský moreplavec **Vasco da Gama** oboplával Afriku a objavil skutočnú cestu do Indie a tým i celej Ázie, moreplavci si uvedomili Toscanelliho geografický omyl. Toto územie už patrilo pod vplyv Portugalcov. Vasco da Gama vyplával dňa 8. júla 1497 z Lisabonu s malou eskadrou, zloženou z troch trojšťážňových lodí (nava) a lode s potravinami. Okolo Mysu dobrej nádeje oboplával Afriku a zastavil sa na území dnešného Mozambiku. S pomocou moslimského lodivoda Ahmada ibn Madžída z indického Gudžerádu preplával Indický oceán a dňa 20. mája 1498 zakotvil v Kalikate. Objavil tým skutočnú cestu do Indie a Ázie, čo bolo vtedy považované za oveľa väčší úspech než Kolumbove objavy. Zistil, že obchod s Indiou už vtedy ovládajú arabskí kupci a cez Indický oceán sa plavia arabské obchodné lode. Kalikat bol vtedy kvitnúcim obchodným mestom na Malabarskom pobreží. Jeho bohatstvo na da Gamu urobilo veľký dojem. Len s ťažkosťami získal povolenie od *zamorina* - miestneho vládcu na obchodovanie a do Portugalska sa vrátil s nákladom vzácného korenia.

Portugalský vpád do Indie a snahy o jej kolonizáciu

Portugalci, tak ako aj Španieli, uskutočňovali kolonizáciu nových území pod ochranou štátu. Portugalský šľachtic a infant **Henrich Mopreplavec** získal od kráľa Jána II. právo využívať nové objavené krajiny. Od roku 1474 úradníkov v nových krajinách menoval výhradne kráľ Ján II. Pri osídlení nových území v Atlantiku Portugalsko postupovalo podobne, ako pri kolonizácii oblasti Stredozemného mora. Na ostrove Madeira a Sv. Tomáša začalo pestovať cukrovú trstinu a vyrábať cukor, s ktorým obchodovanie vtedy v Európe prinášalo značný

zisk. Na západnom pobreží Afriky, najmä v najbohatších oblastiach Guinejského zálivu, založili Portugalci nové osady a v nich prosperujúce faktórie (výrobné dielne), ktoré produkovali tovar. Tieto osady sa stali zároveň ich základňami, kde sa zastavovali portugalské flotily a odkiaľ pokračovali v kolonizácii ďalej na východ. Správcu – guvernéra nových oblastí menoval kráľ. Najznámejší z guvernérov na Východe Afriky, **Alfonso de Albuquerque**, ovládol prístup k Červenému moru a k Perzskému zálivu (Hormúz) a začal bol proti arabským *obchodným* lodiam v Indickom oceáne. V záujme portugalskej obchodnej i politickej expanzie v nových územiach bola v Lisabone založená **Casa da India** (Indická rada), ktorá mala koordinovať portugalskú obchodnú politiku. Najvýznamnejšou portugalskou osadou na indickom subkontine, dobytou v roku 1510, bola osada **Góá**, z ktorej sa neskôr stalo hlavné mesto portugalského Orientu a najvýznamnejší vojenský oporný bod portugalského panstva v Ázii. Pretože Indický oceán bol od nepamäti križovatkou námorných obchodných ciest medzi Áziou a Afrikou, počas mnohých stáročí ho ovládali arabské sambuky spolu s čínskymi džunkami. Arabskí kupci boli hlavnými sprostredkovateľmi lukratívnych obchodov v oblasti Indického oceánu s európskym tovarom a tovarom z Číny či z iných krajín Orientu alebo Afriky. Práve Portugalci, ktorí po mnoho rokov boli prvými Európanmi, sa vrhli na toho bohatstvo. Skoro na celé storočie boli obchody a zisky z Indie doménou portugalských kolonizátorov, ktorí svoju nadvládu často realizovali barbarskými spôsobmi, čomu ich oprávňovala pápežská bula Mikuláša V. z roku 1454. Portugalci už v roku 1488 prenikli v preoblečení za arabských kupcov do Kalikatu a Góy a ich koristnícke záujmy boli len znásobené množstvom drahocného tovaru v prístavoch.

Počas vlády portugalského kráľa Manuela I. práve s týmto koristníckym poslaním vyplávali z Lisabonského prístavu ďalšie portugalské výpravy, včítane druhej výpravy Vasca da Gamu. Tak sa začalo objaviteľské úsilie merkantilných národov európskeho Stredomoria, dovtedy na čele s Benátčanmi. Príchod prvých Európanov do Indie bol skutočnou historickou udalosťou, ktorá sa vtedy považovala za rovnako významnú ako objavenie americkej pevniny Krištofom Kolumbom. Vpád Európanov na indický subkontinent bol dôležitým medzníkom v dejinách Indie. Portugalci najprv podriadili svojim potrebám námornú obchodnú sieť v Indickom oceáne, aby neskôr prešli k politike teritoriálnej expanzie.

Arabský vládca Kalikatu *Samuri* (*samudrin – vládca morí*) bol prvým indickým vládcom, s ktorým sa po svojom príchode do Indie stretol Vasco da Gama počas svojej prvej cesty do Indie. Najprv prijal Portugalcov vládne, i keď vzájomný vzťah bol od začiatku poznačený nevraživosťou medzi miestnymi Arabmi, vyznávajúcimi moslimskú vieru, a prichádzajúcimi kresťanmi. Portugalci ako Európania považovali i indických Arabov za Maurov a za svojich

úhlavných nepriateľov, keďže Maurovia v tomto období ohrozovali Iberský polostrov a v minulosti úspešne bojovali proti križiackym výpravám do Jeruzalema. *Samuri* odmietol dary Vasca da Gamu, ktoré sa mu okrem iného zdali úbohé v porovnaní s nádherou jeho paláca a výrobkami domácich majstrov. Ani o európsky tovar nebol v prístave záujem, preto Portugalci nemali za čo nakúpiť korenie a zaplatiť prístavné poplatky. Po troch mesiacoch vzájomných potyčiek sa portugalská výprava vrátila s veľkou slávou do Lisabonu. Jej príchod bol podnetom na nové, oveľa väčšie výpravy do Indie. Už v roku 1500 portugalský kráľ Manuel I., povzbudený úspechom da Gamovej výpravy, vytvoril novú flotilu, pozostávajúcu z 12 lodí a potrebného počtu vojakov, ktorej veliteľom bol **Alvarez Cabral**. Jeho úlohou bolo ustanoviť portugalské panstvo na územiach Východu, najmä v Indii. Cabral vyplával v marci roku 1500 z lisabonského prístavu na svoju „africkú plavbu“. Cestou do Indie sa neúmyselne či úmyselne odchyľil na juhozápad. Hoci plával po rovnakej trase ako Vasco da Gama, urobil veľký plavebný oblúk a dňa 22. apríla 1500 pristál na pobreží Južnej Ameriky, na území, ktoré bolo súčasťou juhoamerického kontinentu a podľa zmluvy patrilo do španielskej sféry. Územiu dal názov *Terra de Verra Cruz*. Neskôr bolo pomenované **Brazília**. Po preskúmaní časti brazílskeho pobrežia zamieril do Indie, hlavného cieľa svojej plavby. Objavenie Brazílie súviselo teda s objaviteľskými cestami Portugalcov do Indie. Tak sa v roku 1500 pred Kalikatom objavila Cabralova výprava, ktorá zahájila novú éru portugalskej expanzie do Indie. Súčasťou posádky flotily bola aj početná skupina portugalských kresťanských misionárov. Pretože Portugalci nemali peniaze na nákup domáceho tovaru a vzácneho korenia, násilím si privlastnili náklad cudzej lode, čo vyvolalo ozbrojený konflikt a následné ostreľovanie Kalikatu z portugalských lodí. Portugalci umne využívali rivalitu medzi miestnymi vládcami a získali ostrovnú základňu pri Kóčine a Kanánnúre. Pretože v námorných bojoch dokázali používať delostrelectvo, mali modernejšie zbrane, čoskoro dosiahli značnú vojenskú prevahu. Ich lode ovládli Indický oceán, prepadávali, lúpili a ničili lode arabských kupcov, pričom ulúpený tovar privážali do Portugalska. Každoročne k brehom Indie plávali početné portugalské lode, ktoré sa vracali naložené vzácnym korením a orientálnym tovarom. Výpravy, ktoré uskutočnil *Francesco de Almeida* a *Alfonso de Albuquerque* (v rokoch 1505 a 1506) položili základ portugalského panstva v tomto geografickom priestore, nazývaného **Estado da India**. Alfonso de Albuquerque sa z poverenia portugalského dvora stal indickým miestokráľom, čo ho splnomocňovalo vládnuť v „portugalských“ územiach v Indii a riadiť obchod v Indickom oceáne. Fakticky položil základy postavenia Portugalska ako hlavnej európskej námornej veľmoci v tejto oblasti. Na plavebných cestách, nazvaných *carreira da India*, Portugalci nemali vtedy žiadneho konkurenta, preto ako jediní mali spojenie s Áziou a do Európy privážali kúpený

i ulúpený tovar indického a čínskeho pôvodu. V tomto období sa približne 8 tisíc Portugalcov zaobralo takýmto obchodom, ktorého objem čoskoro predstihol portugalský obchod s krajinami Európy.

Pozoruhodnou okolnosťou portugalskej kolonizácie bolo, že sa z pobrežia Indie neusilovali o mocenské prenikanie do vnútra krajiny a uspokojili sa so zakladaním pobrežných enkláv (napríklad v roku 1534 obsadili Bombaj). Bezohľadnosť a krutosť, s akou si vynucovalil poslušnosť a uskutočňovali kristizáciu domorodcov, vyvolávala nenávisť i ozbrojený odpor zo strany miestnych vládcov i obyvateľov. Vďaka nestabilnej politickej situácii a neustále sa meniacim spojeneckým zväzkom dokázali Portugalci oslabovať ich odpor, priateľskými stykmi a obchodovaním so zbraňami rozdeľovať miestnu mocenskú oligarchiu, stavať ju proti sebe a realizovať tak svoje koloniálne zámery.

Portugalci do oblasti Indického oceánu importovali praktiky, používané v Stredomorí, podľa ktorých obchodovanie bolo spojené s mocenskými ambíciami jednotlivých štátov. To viedlo k snahe i silou zbraní monopolizovať obchod, zdaňovať a kontrolovať obchodné cesty. Túto kontrolu zabezpečovali systémom zvláštnych námorných pasov, tzv. *cartazov*, ktoré vydávali portugalskí úradníci. Za takýto pas musela každá loď zaplatiť poplatok. Predovšetkým musela platiť vysoké clo (až 7 % hodnoty tovaru). Všetky lode plaviace sa v Indickom oceáne museli mať takýto zvláštny pas. Uvádžali sa v ňom údaje o plavidle, posádke, náklade a lodnej trase. Plavidlo, ktoré sa nemohlo preukázať platným pasom, bolo skonfiškované, tovar zabavený, posádka padla do zajatia a následne bola predaná do otroctva. Poplatky za clo boli základným pilierom príjmu kráľovskej pokladnice a dosahovali až 65 % všetkých príjmov portugalského štátu.

Nie menej významnou stránkou činnosti Portugalcov bolo násilné obnovovanie kresťanskej viery v tých častiach územia, na ktorých mali vplyv, čo bolo často sprevádzané náboženským fanatizmom. Aj keď Vasco da Gama našiel na indickom území potomkov sýrskych kresťanov a tradície pôsobenia apoštola Tomáša, kresťanské tradície boli už v Indii zabudnuté a ich obnovovanie bolo nereálne. Preto Portugalci i násilím uskutočňovali kristianizáciu obyvateľstva a nútili miestnych usadlíkov konvertovať na kresťanskú vieru aj za pomoci inkvizície. Na tomto násilnom konvertovaní sa podieľali i jezuiti z radu sv. Ignáca z Loyoly, medzi ktorými v osade Góa pôsobil napríklad jezuita František Xaverský.

Túžba po zisku a bohatstve viedla celé generácie Portugalcov k prítomnosti a k expanzii na indickom subkontinente. Na rozdiel od iných európskych krajín, v portugalskom prístupe k Indii sa už začal prejavovať feudálny úpadok Portugalska. Táto túžba bola sprevádzaná a podporovaná náboženským zanietením pri šírení kresťanstva a podporovaná katolíckou cir-

kvou i metropolou. Feudálny portugalský režim však nedokázal užitočne využiť bohatstvo dovezené z Indie. Obmedzené ľudský potenciál Portugalska nemohol udržať dlhodobé vypätie síl a tak nastalo vyčerpanie ľudských zdrojov krajiny. Aj keď sa portugalský vpád do Indického oceánu a Indie spočiatku zdal dramatický, portugalské impérium bolo príliš slabé, aby zmenilo štruktúru už existujúcej vyspelej spoločnosti v Indii, odolalo tlaku silnejších európskych krajín. Nakoniec bolo pohltené imperiálnymi záujmami iných krajín, predovšetkým Anglicka a Holandska, ktoré však ponechávali Portugalcom v obmedzenej miere územné zisky, ktoré dosiahli.

V prvej tretine 17. storočia sa začalo meniť rozloženie síl v Indickom oceáne, pretože do zápasu o Indiu vstúpili predovšetkým Holanďania, Angličania, neskôr Francúzi i niektoré menšie štáty Európy. Ich vlády vytvorili za týmto účelom obchodné spoločnosti ako komerčné inštitúcie, ktorým dali zakladajúce listiny a vybavili ich potrebnými právomocami. Tieto spoločnosti mohli využívať politickú i vojenskú podporu svojich metropolí. Zakladajúcimi listinami materská krajina im dávala určité práva, čím sa stali suverennými subjektami.

Holandská Spojená východoindická spoločnosť

Už v roku 1594 bolo v Amsterdame založené konzorcium deviatich holandských podnikateľov *Compagnie de Verre (Spoločnosť pre ďaleké krajiny)* za účelom zhromaždiť kapitál pre otvorenie obchodu do oblasti Indického oceánu. Vzhľadom na to, že prvé plavby nepriniesli očakávaný zisk a Španielsko zakázalo vzbúreneckým provinciám zo Severu prístup do všetkých iberských prístavov (vrátane Portugalska), Holandsko bolo odrezané od lisabnonského trhu s korením. Preto začalo hľadať nové možnosti priamych importov. V Rotterdme vznikli v roku 1598 dve východoindické spoločnosti, jedna o rok neskôr v Amsterdame. Spolu mali až 65 lodí, čím prevyšovali portugalskú obchodnú flotilu. Aby nedošlo k vzájomnému súpereniu medzi holandskými kupcami v obchode s Indiou, zišli sa v Haagu v roku 1602 zúčastnené strany a založili Spojené východoindické spoločnosti (*Vereenigde Oost-Indische Compagnie*). Zástupca holandských stavov *Johan van Oldenbarnevelt* žiadal, aby založená spoločnosť s pomocou štátu vybudovala a opvnila v Ázii dva alebo tri opevnené body ako základne pre rozmiestnenie holandského vojnového loďstva. Spoločnosť mala právo na všetok holandský obchod východne od Mysu dobrej nádeje a svoje záujmy mohla v Ázii presadzovať i vojenskými prostriedkami. Charta spoločnosti zdôrazňovala, že účelom Spoločnosti je nielen uskutočňovať obchod, ale i „útočiť na moc, prestíž a finančné zdroje Španielska a Portugalska v Ázii“. (*Dějiny Indie, 2003, s.583*) Vznikla tak inštitúcia, ktorá spájala obchodné záujmy s agresívnou mocenskou politikou globálneho boja proti Habsburgovcom.

Vedenie Spoločnosti žiadalo veliteľa holandskej flotily, aby v rokovaníach s predstaviteľmi indických štátov a na Cejlone dosiahol spoločný postup proti Portugalcom. Už v roku 1605 Holanďania získali od Portugalcov Ambon a niektoré menšie ostrovy. Nebezpečenstvo kontroly námorného obchodu a námorných ciest Portugalcami si uvedomovali vládcovia domácich kniežatstiev a neskôr vzniknutej Mugalskej ríše, ktorá postupne zjednocovala Indiu. Preto stále častejšie nadväzovali kontakty s liberálnejšími Holanďanmi a žiadalo od nich ochranu. Protestantí Holanďania neuznávali rozdelenie mora na základe zmluvy v Tordesillas a žiadali slobodnú plavbu. Tieto požiadavky vyjadril holandský mysliteľ *Hugo Grotius* (1583-1645), ktorý sám seba považoval za Európana „celým svojim duchom“. Ako advokát holandskej Východoindickej spoločnosti sa stával štátnym žalobcom a v roku 1604 napísal dielo *De iura praede*, z ktorého v roku 1609 uverejnil len časť pod názvom *Mare liberum* (Slobodné more). Obhajoval v ňom myšlienku slobodnej morskej plavby a práve na spravodlivú obranu (jeho najslávnejšie dielo *O práve vojny a mieru* (1635), ktoré vydal neskôr vo Francúzsku a definoval v ňom vojny spravodlivé a nespravodlivé).

Holanďania získali prvé skúsenosti z plavby do Indie od Portugalcov. Od roku 1595 začali prenikať na Moluky a odtiaľ rozširovali svoje budúce koloniálne panstvo v Ázii. Po založení holandskej Východoindickej spoločnosti Portugalci videli v Holanďanoch nielen konkurenciu, ale i náboženských protivníkov. V dlhotrvajúcich bojoch na mori Portugalci postupne strácali svoje pozície a v priebehu 17. storočia získavali Holanďania prevahu nielen na mori, ale i vo vnútroázijskom obchode s korením, pričom diktovali ceny v Ázii i v Európe. (Pozri Krása, M., Marková, D., Zbaviteľ, D.: *India a Indové*, Vyšehrad, Praha, 1997, s. 156) Holandská Východoindická spoločnosť postupovala voči domorodcom oveľa ohľadupľnejšie než Portugalci. Po príchode do Indie uzavrela s „malabárskym cisárom“ v Kalikate zmluvu „za účelom vypudenia Portugalcov z územia Jeho Veličenstva i ostatnej Indie“. So súhlasom miestnych vládcov utvorila si vlastné faktórie na Kórómandalskom pobreží v Pulikáte (1610), v Gudžaráte (1616), neskôr v Bengálsku, v Biháre, na juhu v Kóčíne.

Ekonomická a obchodná expanzia Holanďanov sa neobmedzovala len na indický subkontinent. Obsadili Molukky, kde bolo centrum pestovania a obchodu s čiernym korením, a pokračovali smerom na Filipíny, do Číny (napríklad na Tchajwane mali svoju kolóniu Fort Zeeland), najmä na ostrovy Indonézie. Holandská vojenská, politická a obchodná moc kulminovala v oblasti Indického oceánu v 80-tych rokoch 17. storočia, keď začínal klesať objem tovaru dovezený holandskými obchodníkmi. Holandské obchodné spoločnosti už nedokázali udržiavať nákladnú sieť pevností na ceste do Indie a iných ázijských krajín. Od 40-tych rokov 18. storočia nastal výrazný zlom v definitívnej strate vedúceho postavenia holandského ob-

chodu. Začalo sa obdobie francúzsko-anglického globálneho súperenia, ktoré sa dotýkalo aj súperenia na indickom subkontinente.

Činnosť francúzskej Východoindickej spoločnosti

Ďalším európskym uchádzačom o obchodovanie s Indiou a o prítomnosť na jej území bola francúzska Spoločnosť Východnej Indie, ktorú sa pokúsil vytvoriť francúzsky kráľ Henrich IV. už v roku 1601.

Francúzi sa do súperenia na indickom subkontinente zapojili relatívne neskoro. Prvá francúzska loď zakotvila pri brechoch Indie až v roku 1527, to znamená o 30 rokov neskôr, ako Vasco da Gama. V nasledujúcich rokoch sa Francúzi objavili na Molukách a pri brehoch zpadnej Sumatry. Až po roku 1601 sa francúzski kupci z bretónskeho prístavu Saint-Malo *François Payard de Laval* a *François Martin de Vitré* založili obchodnú spoločnosť, ktorej lode úspešne absolvovali plavbu na Maledívy, Cejlon, Nikobary, Sumatru. Francúzske obchodné združenia v prístavoch Saint-Malo, Rouen či Marseille nemali dostatočné finančné prostriedky na vytvorenie takéhoto náročného projektu. Smerom na východ sa orientovala len *Východná spoločnosť (Compagnie de l'Orient)*, ktorej kardinál *Richelieu* dal v roku 1642 výsadné právo prenikať na Madagaskar a vybudovať tam oporné body pre plavby do arabských krajín, Perzie, Indie, k brehom Malajzie. V roku 1644 bola založená *Spoločnosť Východných Indií (Compagnie des Indes Orientales)* podľa vzoru anglickej a holandskej spoločnosti. Iniciátorom založenia bol francúzsky generálny kontrolór financií *Jean-Baptiste Colbert*, ktorý sa domnieval, že Francúzi zbytočne platia cudzím kupcom za tovar dovezený z Indie o 12 % viac, ako keby ho dovžali sami, pričom sa vo Francúzsku spotrebovala skoro tretina tovaru dovezeného z Orientu. V jeho merkantilistických zámeroch ho podporil panovník Ľudovít XIV., dvorania a členovia kráľovskej rodiny. Spoločnosť bola založená v roku 1655 v Louvri za osobnej prítomnosti panovníka. Jej prvým prezidentom sa stal J.-B. Colbert. Prvé lode francúzskej spoločnosti priplávali do Indie až v roku 1668, štyri roky po jej vzniku. Záujmom Francúzov bolo postupne vytláčať z trhov Holanďanov. Na Malabarskom pobreží plánovali Francúzi založiť faktórie na spracovanie bavlny, výrobu kusového textilu, uskutočňovať výmenný obchod s japonskou meďou za koreniny a znížiť tak vývoz striebra z Európy ako platidla. Veľká francúzska flotila (*perzská eskadra*), vypravená do Indie pod velením *de la Hayea*, utrpela fiasko pre oneskorený príchod do Indie v obrane pevnosti San Thomé pri Madrase. Francúzska Spoločnosť aj napriek počiatočnému neúspechu položila v Indii a následne i v Oriente základy svojho budúceho impéria. Boli to faktórie, založené v Surate, v Rádžápuru, v Mirdžane, na Malabáre a i. Osada Puduččéri (fr. Pondichery), získaná v roku 1672, sa stala

hlavným francúzskym oporným bodom v Indii. Keď v roku 1715 vypršala pôvodná zmluva udelená na základe charty z roku 1664 a skončil sa monopol, udelený francúzskej východoindickej Spoločnosti, vedenie spoločnosti dosiahlo predĺženie zmluvy o ďalších desať rokov, ale podstatu celej obchodnej činnosti vykonávali obchodníci z prístavu Saint-Malo. Ich zisky z obchodu s Indiou a Orientom boli také vysoké, že Spoločnosť v roku 1719 dokázala splatiť všetky svoje dlhy vo Francúzsku. V tom istom roku na základe zlučovacieho výnosu sa pôvodná Colbertova spoločnosť a *Kráľovská čínska spoločnosť* (*Compagnie Royale de Chine*) zlúčili so *Západnou spoločnosťou* (*Compagnie d'Occident*) do jednej spoločnosti, ktorá mala názov *Spoločnosť Indií* (*Compagnie des Indes*). Táto spoločnosť mala ovládať všetok zámorský obchod Francúzska s Indiou. Po obchodnom neúspechu a hroziacom finančnom krachu regent Filip Orleánsky v roku 1723 ju rekonšituoval pod názvom *Večná spoločnosť Inidií* (*Compagnie perpetuelle des Indes*), boli jej potvrdené predchádzajúce výsady a štát prehľbil nad ňou svoju kontrolu. Obnovená spoločnosť začala v Indii neobyčajnú obchodnú i územnú expanziu. Ročne vysielala do Indie približne 20 obchodných lodí, z nich sa do Francúzska vracalo asi 15. Jej obchodný zisk bol 200 percentný (podľa *Dějiny Indie*, 2003, s. 606). V sieti francúzskych oporných bodov v Indii bola okrem Čandarnagaru, Mačilípatnamu, Puduččeri faktórie v Kalikate, osada Máhi (fr. Mahé) na Malabarskom pobreží. Rast francúzskeho plvyvu však narážal na prítomnosť anglickej Východoindickej spoločnosti. Spor prerástol do francúzsko-anglického súperenia o Indiu, ktoré sa odohrávalo v období Sedemročnej vojny (1756-1763). Po nej, v dôsledku významných ekonomických strát, pozastavila francúzska vláda v roku 1769 platnosť privilégií Spoločnosti a tým rozhodla o jej likvidácii. Národné zhromaždenie revolúčného Francúzska odmietlo pokusy o obnovenie monopolných výsad Spoločnosti s odôvodnením, že každý občan má právo slobodného prístupu na východné trhy. Konvent svojimi dekrétmi v roku 1793 a 1794 rozhodol o úplnom zrušení Spoločnosti a konfiškácii jej všetkého majetku.

Územná expanzia anglickej Východoindickej spoločnosti

Objavenie Indie bolo pre kupcov z Európy dôležitou príležitosťou v rozvoji obchodných stykov medzi Európou a objaveným subkontinentom v Ázii. Európski kupci a obchodníci vytvárali obchodné spoločnosti, ktoré obyčajne boli podporované domácimi vládami. Preto konkurenčný boj medzi nimi mal predovšetkým formu boja medzi týmito spoločnosťami, ale i medzi vládami jednotlivých európskych krajín. Už prvé výpravy Portugalcov boli financované portugalským kráľovským dvorom.

Aj Anglicko kráľovny Alžbety I. malo záujem o obchodné cesty do Orientu a o dovoz tých komodít, ktoré prinášali významné zisky. Prekážkou však bola pápežská bula Alexandra VI. *Inter caetera* z roku 1493 a zmluva z Tordesillas, prijatá o rok neskôr. Obe rozdeľovali svet medzi dve katolícke krajiny – Španielsko a Portugalsko. Takéto delenie neumožňovalo Anglicku realizovať obchodné cesty do Ázie tzv. *portugalskou cestou*, t. j. plavbou okolo Afriky, cez Mys dobrej nádeje. Po neúspešných pokusoch Angličanov nájsť cestu do Indie a Ázie na severnej strane pologule, v roku 1582 sa Angličania rozhodli pre porušenie pápežských nariadení a uskutočnili prvé plavby do Ázie portugalskou cestou. Ich mocenské pozície na moriach vzrástli najmä po roku 1585, keď rozdrvili dovtedy nepremožiteľnú španielsku námornú Armádu a keď v dôsledku reformného náboženského hnutia sa vymanili spod vplyvu Svätej stolice. Anglická kráľovná Alžbeta I. už nemala dôvod rešpektovať existujúci status quo. Preto dňa 31. decembra 1600 kráľovskou chartou udelila skupine obchodníkov londýnskej City monopolné práva na obchod vo východných moriach. Vznikla tak anglická *Spoločnosť londýnskych kupcov obchodujúcich vo Východných moriach* (*Company of the Merchants of London trading into the East Indies*), ktorá používala skrátený názov *Východoindická spoločnosť* (*East India Company - EAC*). Bola ustanovená ako akciová spoločnosť na čele s guvernérom a zborom 24 riaditeľov, volených na jeden rok zhromaždením. Dlhodobým a bezprestredným cieľom Spoločnosti bolo nahradiť Portugalcov ako dodávateľov čierneho korenia a ďalších druhov exotického korenia a tovaru na európsky trh.

V januári 1609 anglický kráľ Jakub I. udelil Východoindickej spoločnosti novú chartu, ktorej platnosť bola stanovená na neurčito. Na jar v roku 1610 odišla k západoindickým brehom nová anglická námorná výprava, ktorú pri gudžarádskych brehoch prijali i napriek protestom Portugalcov, usadených v Góe, miestni vládcovia. Cisár Mughalskej ríše *Džahángír* v roku 1613 jej dal cisársky úradný list – *farmán*. Potvrdil v ňom uzavretú dohodu Angličanov s miestnymi vládcami a tak anglická Spoločnosť mohla v Surate otvoriť trvalú obchodnú faktóriu. Nasledovali boje s Portugalcami nielen o priazeň mughalského cisárskeho dvora, ale i o obchodný vplyv v Indii. Anglická spoločnosť v snahe postaviť vzťahy s Indiou na trvalý zmluvný základ, rozhodla sa vyslať na cisársky dvor svojho zástupcu. Jeho úlohou bolo zároveň hájiť záujmy anglického dvora a vyjednať uzavretie zmlúv, zaručujúcich pre anglickú Spoločnosť obchodné privilégia. Bol ňou bol poverený poslanec anglického parlamentu sir **Thomas Roe**. V decembri 1615 prišiel na mughalský cisársky dvor, na ktorom strávil viac ako tri roky (do roku 1619). Bol obratným diplomatom a získal si priazeň panovníka Džahángíra. Aj keď nedosiahol hlavný cieľ svojho poslania – uzavretie definitívnej obchodnej dohody, získal pre anglickú Spoločnosť nielen súhlas so zakladaním nových faktórií v Sindhe,

v Bengálsku a významné úľavy pre faktóriu v Suráte, ale i priazeň mughalského dvora, ktorý sa začal odkláňať od Portugalcov. V čase jeho odchodu do Anglicka mala Spoločnosť už početné faktórie a opevnené body na indickom území.

Súperenie anglickej Spoločnosti s Portugalcami trvalo až do roku 1630, kedy po početných vojenských konfliktoch bola v Madride podpísaná zmluva. V nej sa obe strany zaviazali zdržať sa v Oriente nepriateľstva. Od tohto obdobia oveľa významnejším súperom pre Angličanov bola holandská Spojená východoindická spoločnosť, ktorá bola neporovnateľne silnejšia finančne a disponovala početnou flotilou lodí. Holanďania v boji o ovládnutie obchodu s korením boli víťazmi nad Portugalcami, prevzali ich územia, mali uzatvorené zmluvy s väčšinou miestnych vládarov. Až v roku 1619, po otvorenej vojne medzi oboma spoločnosťami, priznali Holanďania anglickým konkurentom právo na tretinu obchodu s exotickým korením a donútili Angličanov presunúť ťažiskoch ich aktivít na územie Indie. Využívaním rozporov medzi mughalskými navábmi, ich korumpovaním, vynucovaním nerovnoprávných zmlúv s ústrednou mocou a využívaním hrozby násilia sa anglickej Spoločnosti darilo rozširovať svoj vplyv, zakladať nové faktórie a vojenské pevnosti (napríklad pevnosť sv Juraja – Fort St. George), dosahovať oslobodenie anglického tovaru od cla a získať jednostranné výhody.

Anlgo-francúzske súperenie o ovládnutie Indie

Skutočnosť, že Holanďania presunuli ťažisko svojich obchodných záujmov do juhovýchodnej Ázie, viedla k upevňovaniu postavenia a obchodných záujmov francúzskej Spoločnosti. Keď na jej čelo skúsený obchodník, diplomat a politik *Joseph François Dupleix*, ktorý mal bohaté skúsenosti z pôsobenia v bengálskom v Čandarnagare, obchodný a politický vplyv Francúzov v Indii sa zväčšoval. Tak ako Angličania, i oni zasahovali do vnútorných sporov indických vládcov a snažili sa využívať ich vo svoj prospech. Pretože podobné záujmy v Indii mali aj Angličania, záujmový a mocenský stret medzi oboma spoločnosťami vyvolal i následný vojenský konflikt, v ktorom by si každá strana víťazstvom otvárala možnosti ovládnuť Indiu.

Prvý mocenský konflikt medzi francúzskou a anglickou Spoločnosťou mal vleklý charakter a odohral sa v rokoch 1744-1763 v južnej časti Indie, Karnátaku a v Dakšine, na úzkej časti Koromandelského pobrežia. Jeho bezprostrednou príčinou bola vojna medzi Anglickom a Francúzskom v rokoch 1740-1748, ktorá sa odohrávala predovšetkým v Európe. Ozbrojené boje medzi oboma krajinami však prebiehali i na území Severnej Ameriky, pričom vzájomné nepriateľstvo sa prejavilo i na území Indie. Vojna uviedla do vojnového stavu aj obchodné Spoločnosti oboch krajín. Na začiatku vzájomného konfliktu guvernéri oboch Spoločností –

francúzsky guvernér v Puduččeri Joseph François Dupleix i anglický guvernér Madrásu Nicolas Morse sa navzájom ubezpečovali o zachovávaní neutrality, ale čoskoro sa konflikt preniesol zásluhou provokácií Angličanov i na indickéúzemie, i keď naváb Anvaruddín zakázal obom stranám akékoľvek nepriateľstvo na území, ktoré spadalo pod mughalskú správu. Už rok po vypuknutí vojny, v roku 1745, anglický komodor *Curtis Barnett* nerešpektoval navábobové nariadenie. S eskadrou vojnových lodí priplával ku koromandelského pobrežiu, prepadol a zničil francúzsku čínsku obchodnú flotilu, pričom ulúpil jej náklad. Neodvážil sa však napadnúť francúzsku osadu. Guvernér Dupleix, vzhľadom na anglické nebezpečenstvo, žiadal o vyslanie francúzskej vojnovnej eskadry ako protiváhy anglickému vojnovému loďstvu. Začal sa boj o hegemoniu v Karnátaku - *prvá karnátacká vojna(1744-1748)*. Francúzske vojenské oddiely začali v januári 1746 útok proti anglickej pevnosti sv. Davida, vojenské lode kontrolovali skoro celé Koromandelské pobrežie a zaútočilo na Madrás, sídlo anglického guvernéra. Pretože Francúzi nemali dostatok vojakov francúzskeho pôvodu, guvernér Dupleix začal vytvárať vojenské oddiely z domorodých pešiakov – *sipáhíov*, vyzbrojených európskymi zbraňami a vedenými francúzskymi dôstojníkmi. Po týždňovom obliehaní podpísal guvernér Curtis Morse dňa 21. septembra 1746 kapituláciu Madrásu. Medzi zajatými anglickými vojakmi bol i *Robert Clive*, ktorý sa neskôr stal veliteľom vojenských oddielov anglickej Spoločnosti v Indii. Nezhody vo francúzskom velení medzi guvernérom Dupleixom, ktorý chcel ponechať Madrás vo francúzskych rukách, a veliteľom francúzskej námornej eskadry spôsobili, že veliteľ francúzskej eskadry za prísľub finančnej náhrady vrátil mesto Angličanom, pričom vleklé vyjednávanie znamenali pre Francúzov stratu času a umožnili Angličanom získať čas na príchod vojenských posíl. V októbri 1746 Dupleix zmluvu vypovedal, Madrás obsadil a vyplienil. Nepodarilo sa mu ani po mnohomesačnom obliehaní obsadiť anglickú pevnosť sv. Davida. Privolané anglické námorné loďstvo zmenilo v auguste 1748 pomer síl v prospech Angličanov. V rámci mierového urovnania medzi oboma krajinami bol Madrás vrátený Angličanom výmenou za severoamerický Luisbourg ako súčasť podpísania predbežnej mierovej dohody v Cáchach (Aix-la-Chapelle). Bol obnovený pedvojnový stav a žiadnej zo strán nepriniesol územné zisky. Ako uvádzajú *Dějiny Indie anglo-francúzsky konflikt v Karnátaku a prvá karnátacká vojna* však bola začiatkom aktívneho vmešovania sa Európanov do vnútorných mocenských pomerov v Indii, procesu prerastania obchodnej rivality do zápasu o politickeú hegemoniu a premenu konkurenčných kupeckých impérií na teritoriálne državy. (*Dějiny Indie*, 2003, s. 629-630) Prenesenie bojov na územie Indie znamenalo pre obe spoločnosti zvyšovanie výdajov na vojenské ciele, a preto obe strany začali vo väčšej miere hľadať spojencov v domácich vládcoch, podpisovať s nimi *subsidiárne zmluvy*, na základe kto-

rých sa vytvárali *subsidiárne alilancie*. Systém subsidiárnych aliancií umožňoval Britom i Francúzom presadzovať vlastné záujmy na náklady indických spojencov a chránencov, čím sa prehľbovala ich závislosť od vojenskej moci Európanov (Britov i Francúzov). To viedlo k postupnému a v konečnom dôsledku ich úplnému politickému ovládnutiu. Prejavilo sa to už v *druhej karnátskej vojne (1748-1754)*, keď obe strany sa snažili získavať na svoju stranu cisársky dvor i miestnych vládcov. Aj keď vedenie londýnskej Spoločnosti zakazovalo svojim zamestnancom priamo zasahovať vo vnútorných pomeroch v Indii, vtedy dvadsaťšesťročný kapitán **Robert Clive** (1725-1774) v službách Spoločnosti, využil strategické chyby francúzskeho velenia a dosiahol nad Francúzmi niekoľko významných víťazstiev, ktoré ohrozili Duplaixovu povesť. V roku 1755 bolo vo francúzskom Puduččéri podpísané predbežné mierové urovnanie s Britmi. Podľa mierovej zmluvy bol obnovený pôvodný stav a obe strany si podržali svoje bývalé územie. Zmluvu za Francúzsko podpísal kráľovský splnomocnenec Charles Godéheu, ktorý bol zároveň splnomocnený odvolať Duplaixa z funkcie guvernéra. Duplaix podpísanie mierovej zmluvy hodnotil ako „skazu krajiny a zneuctenie národa“. Bol presvedčený, že v tomto čase sa situácia obracala priaznivo pre Francúzov, ktorí mohli ovládnuť Karnátak. Vedenie francúzskej Spoločnosti sa domievalo, že podpísaná mierová zmluva otvára nové možnosti obchodu, lebo jej pokladňa bola úplne prázdna.

Podpísanie mieru v Karnátaku využili Angličania a začiatkom roku 1755 vyslali do Bombaj vojenské posily a k brehom Indie nové vojenské lode. Ich úlohou bolo pod vedením Roberta Cliva vpadnúť do Dakšinu a donútiť ho k vypovedaniu zmluvy s Francúzmi. Zároveň sa Clive stal v Madráse členom guvernérskych rady. Vojenské akcie Angličanov viedli k vzniku *tretej karnátskej vojny (1758-1763)*, ktorá sa pre Francúzov vyvíjala nepriaznivo a skončila ich porážkou, obsadením a zničením Puduččéri. Anglo-francúzske boje v Indii, ako súčasť sedemročnej vojny, boli definitívne ukončené podpísaním mierovej zmluvy v Paríži 1763. Hoci Francúzom boli vrátené ich pôvodné faktórie, ktoré mali v roku 1749, boli im ponechané staré obchodné práva a privilégia, Clivovým víťazstvom pri *Palásí (1757)* sa Angličania stali pánmi Bengálska, Biháři a Urísy. Nikdy už nebola obnovená pôvodná rovnováha síl na území Indie medzi oboma európskymi krajinami. Otvorila sa cesta, aby anglická Spoločnosť začala svoju expanziu do južnej Indie, v štyroch anglicko-maisúrskych vojnách (od 1767 do 1799) si podrobila južnú Indiu, Karnátak (1761-1801), Bengálsko (1760-1772) a začala realizovať politickú stratégiu: *od politického nezasahovania k politickej anexii*. Víťazstvom vo vojnách proti Maráthu v roku 1818 dokončila britská Východoindická spoločnosť rozhodujúcu fázu mocenského zápasu o ovládnutie Indie. Aj keď pod jej kontrolou nebola centrálna oblasť krajiny, pretože v Dillí existovala silná mughalská ríša na čele s cisárom, väčšina subkontinentu

už prešla pod správu anglo-indickej vlády, sídliacej v Kalkate. Pod nepriamou kontrolou Spoločnosti bola i väčšina indických kniežatstiev, v ktorých Briti vnútili kniežatám zriadenie protektorátu a donútili podpísať subsidiárne zmluvy „o podriadenej spolupráci, trvalom priateľstve, spojenectve a jednoty krajiny“. Pôvodných vládcov, z ktorých sa takto stali vazali, vzali pod svoju ochranu, ponechajúc im pôvodné práva. Spoločnosť prevzala zodpovednosť za udržiavanie mocenského poriadku. Od roku 1772 Briti stále otvorenejšie dávali najavo svoju nezávislosť od mughalského dvora a vystupovali v úlohe mocenského suveréna. Vo vzťahu ku kniežacím štátom nahradili mocenskú autoritu mughalského cisára a nárokovali si na pôvodne jemu odvádzanú daň – *tribut*. Súčasťou upevňovania mocenského postavenia britskej Spoločnosti bolo, že na získaných územiach Briti i formálne likvidovali pozostatky dovtedajšej mughalskej zvrchovanosti. Prežívajúce symboly a ceremoniláne zvyklosti mali domorodcom pripomínať, že Východoindická spoločnosť odvodzuje legitimitu svojej vlády od cisárskeho výnosu z roku 1765, ktorý ustanovoval vyberanie daní. Postupne Spoločnosť začala raziť svoje mince. Už v 18. storočí sa bristská Spoločnosť stala najbohatšou z európskych spoločností v Indii. V roku 1772 svoju nezávislosť na mughalskom dvore demonštrovala aj tým, že guverénér *Warren Hastings* prestal vyplácať cisárskemu dvoru dohodnutý *tribut*. Podobne postupoval i *lord Cornwallis*, ktorý v roku 1792 odmietol požiadavku, aby Spoločnosť doplatila vládcovi v Dillí dlžný podiel z obchodov v Bengálsku. V roku 1803 Briti obsadili Dillí, takže právomoc cisára sa obmedzovala už len na priestor jeho Červeného paláca. Generálny guvernér lord *Hastings* dosiahol, že boli zrušené i ostávajúce vnútorné prejavy poddanstva, podriadenosti či dokonca vazalstva britskej Spoločnosti voči mughalskému dvoru a dynastii Veľkých mughalov, pričom o niekoľko rokov neskôr dokonca presvedčil niektorých regionálnych vládcov, aby sa zriekli svojho tutilu *naváb vazír*. Oficiálne vyhlásenie zvrchovanosti nad obsadenými územiami bolo vydané až v roku 1813, keď Spoločnosť dosiahla od britskej koruny predĺženie svojej charty. Mince, vydávané Východoindickou spoločnosťou od roku 1835, už nezobrazovali podobu mughalského vládcu, ale britského monarchu Juraja IV. Skončilo sa **prvé obdobie** kolonizovania Indie Európanmi (Britmi), vyznačujúce sa získavaním teritoriálneho vplyvu, podpisovním spojeneckých a neskôr subsidiárnych zmlúv, výmenným obchodom medzi európskymi krajinami a novými územiami. Východoindická spoločnosť získala v záujme britskej koruny dominantný politický a ekonomický vplyv v Indii. Britská vláda odmietala všetky protesty mughalského cisárskeho dvora a tolerovala i zrušenie cisárskych hodností, ktoré presadzovali lord *Dalhousie* (1848-1856) a lord *Canning* (1856-1862). Britskú zvrchovanosť nad indickým subkontinentom bola defenitívne potvrdená v roku 1858 zosadením *Bahádura Šáha II.* po veľkom povstaní a vyhlásením Indie za britskú

korunnú kolóniu. Začalo sa **druhé obdobie** britského koloniálneho panstva, sprevádzané procesom industrializácie. Jeho podstatnou charakteristikou bolo pretvorenie Indie na britskú kolóniu, riadenú priamo britskou vládou a miestodržiteľom britského kráľovského dvora.

Pokusy o vplyv Európanov v Číne

Súčasne so začiatkom koloniovania Indie Európania sa postupne zmocňovali nadvlády nad námornými obchodnými cestami i v oblasti Tichého oceánu a Čínskeho mora. V roku 1516 do Číny prišli **Portugalci**. Ich loď pod velením *Rafaela Perestrella*, pôvodom z Talianska, Európania sa začali systematickejšie stretávať s tradičnou čínskou civilizáciou a jej obraz prinášali i do Európy. Povzbudení týmto záujmom, o rok neskôr do čínskeho prístavu Kanton priplávklo osem portugalských lodí *Fernãa de Andrade*, ktorý mal v úmysle v provincii Kuang-tung založiť obchodné faktórie. Jeho vyslanec *Tomé Pires* bol s touto žiadosťou na cisárskom dvore, ale neuspel. Prý pokus Európanov o expanziu sa tak nepodaril, pretože narazili na odpor orientálnej cisárskej despotie. Iná portugalská eskadra sa o upevnenie na čínskom území pokúsila európskym spôsobom - násilím: pretože Portugalci narazili na ozbrojený odpor, ničili pobrežné čínske osady a prístavy. Cisárske úrady sa preto rozhodli prerušiť s Európanmi všetky styky. V roku 1535 Portugalci znovu priplávali k čínskym brehom, tentoraz severnejšie od provincie Kuang-tung, ktorá sa predtým vylodeniu Portugalcov úspešne ubránila. Loďou sa im podarilo neďaleko prístavu Ning-po zriadiť obchodnú základňu, v ktorej sa usadilo 800 – 1200 Portugalcov. Spojili sa s japonskými pirátmi a dopúšťali sa násillia. Preto v roku 1549 boli po úporných bojoch vyhnaní i z tohto územia. V roku 1557 sa im podobnými metódami podarilo získať od čínskych úradníkov územie, za ktoré najprv platili Mingom ročný prenájom 20 tisíc liangov a založili na ňom kolóniu **Macao**. Tak Portugalci ako prví Európania odtrhli z Číny časť je územia a postupne získali monopol na obchod Európy v Čínou. Neskôr odmietli platiť dohodnutý prenájom a vyhlásili Macao za vlastné územie. Pretože Portugalci ako predstavitelia európskej civilizácie prenikali z prvej európskej kolónie na územie Číny a unášali ľudí, aby ich používaných na otrocké práce, mingský dvor zasavil rozširovanie územia kolónie a v snahe izolovať Európanov postavil okolo Macaa stenu. V roku 1590 vytvorili Portugalci prvú európsku osadu i na Tchaj-wane, ktorú neskôr prevzali Španieli.

Španieli sa v Ázii objavili v druhej polovici 16. storočia. Aby ovládli námorné obchodné cesty, v roku 1564 kolonizovali Filipíny (pomenovali ich podľa španielskeho kráľa Filipa). Osada Manila bola vtedy najväčšou čínskou osadou nielen na Filipínach, ale aj mimo územia čínskej ríše. Bola centrom obchodu, uskutočňovaného čínskymi kupcami, ktorí boli

súčasťou prímorskej kolonizácie Číňanov v Juhočínskom mori. Čínski kupci obchodovali s Európanmi, ale bránili sa európskej kolonizácii. Španielski kolonizátori po krvavom masakri v Luzone v roku 1603 zlikvidovali čínske obchodné kolónie na Filipínach, ktoré mingské impérium nechránilo, pretože prímorskí Číňania už oddávna odmietali platiť Mingom dane. Okolo roku 1620 do Číny priplávala prvá holandská loď. O štyri roky neskôr sa **Holand'ania** zmocnili južnej časti ostrova Tchaj-wan, ale nepodarilo sa im preniknúť do vnútrozemia Číny. V tomto období sa pri Kantone objavili i anglické lode. Pod velením *Weddella* zničili čínsku pevnosť Chu-men, ktorá bránila prístav Kanton, a násilím si vynútili právo obchodovať s Čínou cez tento prístav.

Začiatky pôsobenia európskych kresťanských misionárov - jezuitov

Po obchodných cestách Európanov sa čoskoro vydali kresťanskí misionári. Prvé systematické kontakty Európy s Čínou sprostredkovali jezuiti. Ako vzdelaní muži, majúci vedomosti z prírodných vied, získali si pozornosť a úctu čínskych vladárov. Prvým kresťanským misionárom bol mladý taliansky jezuita **Matteo Ricci**, ktorý prvýkrát do Číny, cez prístav Kanton, prišiel v roku 1581. V roku 1601 ako **Učenec zo Západu** získal povolenie k pobytu v Pekingu, získal si dôveru čínskeho cisára, ktorý mu ako uznávanému vzdelancovi vyplácal stály plat. Na cisárskom dvore vtedy pôsili i ďalší európski kresťanskí misionári – Talian N. Longobardi, Nemec A. Schall, Portugalčan D. Pantoja a iní. Oboznamovali Číňanov s európskou vzdelanosťou. Pretože učitelia z Európy sa vyznali v astronómii, kartografii, hodinárstve, poznali cvičenia pamäti, pomáhali Číňanom zvládnuť výrobu strelných zbraní, odlievať delá a náboje, sprostredkovali obchody s mušketai. Nadobúdli dôležité postavenie u cisárskeho dvora. Upresnili čínsky kalendár, o ktorý sa oficiálne starali, a získavali dôležité postavenia v dvornej astronomickej kancelárii. Veľkou prednosťou jezuitov bolo, že sa vo svojej misionárskej činnosti sa dokázali *prispôbiť miestnym podmienkam, kultúrnym pomerom a mravom*. Zaoberali sa učením ranného konfucianizmu, zdôrazňujúc jeho staroveké etické hodnoty. Útočili len proti budhizmu a neokonfuciánskemu učeniu, rešpektovali kult predkov, ktorý nebol v rozpore s kresťanskou vierou. Upravovali náboženské texty tak, aby boli prijateľné pre čínsky spôsob myslenia. Do kresťanskej liturgie vkladali i tradičné čínske sviatky uctievania predkov a rešpektovali učenie Konfúcia, hoci Svätá stolica sa na ich počínanie pozerala s nedôverou. Najvýznamnejšou postavou z kresťanských misionárov bol astronóm a matematik Ferdinand Verbiest /1623-1688 /. Pochádzal zo španielskeho Holandska a na cisárskom dvore si získal významné postavenie. Taliansky maliar a architekt *Giuseppe Castiglione* / 1688-1768 / bol autorom paláca cisára Čchien-lunga, postaveného v európskom

štýle neďaleko Pekingu. Jezuiti prekladali do čínskeho jazyka diela o kresťanskom náboženstve, sprostredkovali Číňanom poznatky z európskej vedy a techniky, oboznámili ich s Euklidovou geometriou a zohrali tak významnú a priekopnícku úlohu medzi civilizáciou v Európe a v Číne. Pričinením európskych kresťanských jezuitov boli do Číny dovezené z amerického kontinentu nové plodiny, napríklad kukurica, zemiaky, arašidy a tabak, čo malo značný význam vzhľadom na výživu rastúceho počtu domorodých obyvateľov.

V roku 1618 prišla z územia východnej Sibíri do Číny skupina Rusov, vedená kozákom Ivanom Petlinom. Bola prijatá na cisárskom dvore v Pekingu, ale po jeho návrate do Ruska nevedeli na cárskom dvore preložiť čínske posolstvo.

Po prvej vlne jezuitských misionárov prichádzajú zo španielskych Filipín do Číny za vlády dynastie Čching prenasledovaní žobraví mníši františkáni a dominikáni. Žili medzi prostým ľudom a vo svojich kázniach začali napádať jezuitov pre ich výhradný styk s vládnu čínskou elitou. Viedli diskusie o tzv. čínskych rýtoch, čím vyvolali napätie medzi miestnymi kresťanmi. Spor medzi nimi a jezuitami mal aj nábožensko-teoretický charakter a bola ním oboznámená aj Svätá stolica. Pápež Benedikt XIV. poslal do Číny dvoch vyslancov, ktorí vykonali audienciu u čínskeho cisára a vyložili mu, že vo veciach náboženských je autorita pápeža nadradená moci svetskej a tzv. čínske rýty zakázal. Spor vyvrcholil do vzájomných bojov medzi kresťanskými misionármi, jezuitmi a cisárskym dvorom. Cisár odmietol rešpektovať pápežov vplyv na čínskom území. Keďže sa jezuiti medzitým zaplietli do intríg na cisárskom dvore, v roku 1724 čínsky cisár kresťanské učenie vyhlásil za heterodoxné a zakázal ho. Vyhlásil, že „*Čína nepotrebuje náboženstvo západného sveta rovnako, ako západný svet nepotrebuje čínske náboženstvo*“. Zakázal jezuitom a kresťanským misionárom pôsobiť a zdržiavať sa v krajine, s výnimkou astronómov a vedcov, ktorí boli v Pekingu pod kontrolou dvora. Od tohto obdobia sa Čína vo vzťahu k Európe začala uzatvárať do seba.

Čínsky vplyv, ktorý sa prostredníctvom jezuitov dostal do Európy v 18. storočí, prejavoval sa predovšetkým v oblasti politického myslenia medzi osvietenckými filozofmi a v uplatňovaní čínskej dobovej módy – chinosérie v záhradách, v záhradnej architektúre, vzácnom čínskom porceláne a nábytku.

Z predstaviteľov európskej civilizácie vzťahy s Čínou vtedy mali aj ruskí kupci s kožušinami, ktorí cez Sibír a rieku Amur prenikali až k čínskym hraniciam. Výsledkom ich expanzie a kolonizácie Sibíra boli časté konflikty s Číňanmi, ktoré vyriešila mnohojazyčná čínsko-ruská pohraničná zmluva, uzavretá v Nerčinsku v roku 1689. Text zmluvy sprostred-

kovali pekingskí jezuiti. Spolu s ďalšou zmluvou z roku 1727 čínsky cisársky dvor povolil ruskej cirkevnej misii pôsobiť v Pekingu, umožnil ruským karavánam vstúpiť do čínskeho hlavného mesta. Zmluva sa stala základom pre stanovenie a uznanie hraníc medzi cárskym Ruskom a cisárskou Čínou.

Pretože európsky vplyv sa v neskorodynastickej Číne neuplatnil, rozvoj čínskej civilizácie vyplýval predovšetkým z čínskych tradícií než z inovácie. Čína v 18. storočí v otázke kultivovanosti a v objeme svojich ekonomických tradícií bola v mnohých smeroch na porovnateľnej úrovni s Európou. Každá inovácia musela však prechádzať cez absolútnu kontrolu cisárskeho aristokratického štátu. Kontakt so západnou civilizáciou, Európou a Európanmi sa začal čínskej aristokracii vymykať spod kontroly až okolo roku 1820, v čase narastajúceho úpadku dynastie Čching. Vzťahy s industrializujúcou sa Európou a európskou civilizáciou zabezpečovali zahraniční a prímorskí Číňania.

Vznik prímorskej Číny a jej styky s európskou civilizáciou.

Rozsiahle kontakty medzi vnútrozemskou Čínou a niektorými oblasťami v Ázii sa uskutočňovali po Hodvábnej ceste a po mori, z čínskych prístavov.

Ríša Strednej mala s krajinami juhovýchodnej Ázie čulý obchod, realizovaný kupcami a kupeckými organizáciami. Čínske malé plavidlá - džunky začali obchodovať už od 10. storočia na pobreží ostrovov v juhovýchodnej Ázii, v západnej Indii a v prístavoch arabského sveta. Hoci predtým Mingovia a neskôr i cisári dynastie Čching tento obchod nepodporovali, neustále rástol počet presídlencov z Číny na ostrovné územia v Pacifiku, na ktorých Číňania vytvárali bohaté obchodné kolónie. Čínski obchodníci v prístavoch na nových územiach zriaďovali svoje sídla a začali sa vytvárať komunity Číňanov. Enklávy predsunutej spoločnosti Číňanov boli mimo kontroly čínskeho cisárskeho dvora, neodvádzali cisárovi „tribut“. Boli schopné akumulovať kapitál, začali si vytvárať vlastný životný štýl a vo východnej Ázii sa etablovali ešte pred príchodom Portugalcov a Španielov. Keď sa v krajinách juhovýchodnej Ázie objavili prví Európania, mingská i čhingská vlády nechránili záujmy čínskych obchodníkov-presídlencov a boli k ich osudu ľahostajné. V šesťdesiatych rokoch 16. storočia prišli na Filipíny vo väčšom počte Španieli a začali tu budovať Manilu - európsku kolóniu založenú na kresťanskom učení. Vtedy tam žilo tam približne 150 Číňanov, ktorých počet vzrástol do roku 1600 však na vyše päť tisíc a vytvorili zvláštnu a vyhradenú komunitu v Manile. Niektorí konvertovali na kresťanskú vieru, aby nepodliehali čínskemu zákazu námorného obchodu.

V čínskych komunitách vo východnej Ázii začali vznikať dve rôzne sociálne skupiny: do prvej patrili krátkodobí prisťahovalci, zaoberajúci sa konkrétnymi aktivitami v obchode, venovali sa v čínskej štvrti remeslám, druhá časť komunity bola spojená s miestnou správou, obyčajne konvertovala na miestne, napríklad kresťanské alebo iné náboženstvo, čo jej otvorilo ambíciu stať sa miestnymi vodcami čiastočne čínskeho pôvodu. Na ochranu svojich záujmov vytvárali prímorskí Číňania rôzne tajné spolky a bratské organizácie. Ich obchod bol výhradne v súkromných rukách a majetkom rodinných firiem. V styku s európskymi kolonistami si obchodníci a podnikatelia v čínskych komunitách rýchle osvojili vtedajšiu európsku komerčnú techniku. Rodinné podniky prímorských Číňanov, založené v britských, holandských a francúzskych kolóniách, napríklad v Malájii, Západnej Indii, Barme, Indočíne dokázali sa rýchlo prispôbiť európskym zákonom kolonizátorov. Sobášmi s miestnymi patricijmi získavali výhodné spoločenské postavenia a možnosti na ďalší rozvoj.

Čínske obchodné komunity v krajinách južnej Ázie v dôsledku svojho rozvoja sa stali akýmsi aktívnym vonkajším predvojom prímorskej Číny, ktorá pod vplyvom európskej civilizácie kolonistov bola v protiklade s vnútornou politikou dynastie Čingov v kontinentálnej Číne. Obchodníci z juhoázijských čínskych komunít i napriek oficiálnemu cisárskemu zákazu rozširovali svoj medzinárodný obchod do kontinentálnej Číny cez čínske prístavy, napríklad Sia-men, v ktorých, tak ako pre Európanov otvorenom jedinom prístave Kanton, neexistoval *š'-po-s', t. j.* ústredný dozor nad obchodnou lodnou dopravou, nazývaný ako kantonský systém. Tento dozor spočíval v tom, že vláda poverila skupinu čínskych obchodníckych rodín (*ko*), aby dozerali nad zahraničnými kupcami. Zodpovednosť za každú loď z Európy alebo západu prevzala v zastúpení vlády nejaká čínska firma (*hong*), ktorá mala dohľad nad loďou a vystupovala ako jej garant. Títo garanti sa zoskupovali do spoločného cechu *kohong*. Ich úlohou bolo vyberať dane za cudzí dovoz, ale aj vývoz, najmä hodváb a čaj.

Neustály rast vplyvu čínskych obchodných komunít v prímorskej Číne urýchlil námorný obchod s krajinami Európy. Tento obchod z európskej strany vykonávali silné Východoindické spoločnosti, ktoré po roku 1600 založili Holanďania, Angličania i Francúzi. I prostredníctvom prímorských Číňanov rozvíjali obchod s Čínou. Z Číny vyvážali čaj, hodváb, porcelán, striebro, dovážali predovšetkým ópium.

Prenikanie Európanov do Japonska

Začiatkom 16. storočia sa Japonsko začalo pretvárať na centralizovaný kniežací štát a vytváralo si pevné celoštátne politické štruktúry. Ich základom boli relatívne samostatné

kniežatstvá ako účinná jednotka miestnej samosprávy. K vytváraniu politickej jednoty významne prispievala i jeho kultúrna a etnická homogenita, v dôležitej miere ovplyvnená jeho ostrovnou polohou a vedomím spolupatričnosti. Izolovanosť od okolitých krajín umožňovala aj relatívna neprístupnosť japonských ostrovov pre okolité ázijské krajiny. Tým sa zabezpečovala dlhodobá stabilita centralizovaného feudálneho štátu. Zmeny vo feudálnej ekonomike vytvárali priestor na ochodnú činnosť, preto japonskí obchodníci obyčajne vo väčších skupinách sa usadzovali na rôznych miestach juhovýchodnej Ázie (*napríklad na Filipinach, neďaleko Manily bola japonská osada skoro s tritisíc obyvateľmi, početná japonská osada bola i v Siame, na pobreží Juhočínskeho mora*). Prímorskí Japonci sa dostávali do styku s Európanmi, prenikajúcimi do Ázie. Len čo Európania prenikali do Indie, Číny a niektorých iných ázijských teritórií, bolo otázkou času, kedy sa európske lode objavia i pri brehoch Japonska.

Podľa zmluvy z Tordesillas bol tento priestor pápež pridelil Portugalcom, preto prvými Európanmi, ktorí v roku 1543 (*podľa európskych prameňov to bolo o rok skôr*) pristali na japonskom území na ostrove *Tanegašima*, boli pochopiteľne Portugalci, kde zrejme zhodou okolností pristála jedna z portugalských lodí, plávajúca pôvodne do Číny. O dva roky neskôr portugalskí obchodníci do japonských prístavov prichádzali pravidelne. Začali **prvú vlnu** európskej zámorskej expanzie. Vládca ostrova odkúpil od prvých Európanov dve portugalské muškety a strelný prach. Daroval ich miestnemu šógunovi, ktorý jednu z nich nechal rozobrať. Kováči v *Kunitome* zhotovili podľa nej japonské muškety a Japonci dokázali vyrobiť i strelný prach. Strelné zbrane (muškety, delá) sa stali významným obchodným artiklom prvých obchodných stykov Portugalcov s japonskými obchodníkmi. Miestne kniežatá povoľovali a podporovali takýto obchod, pretože európskymi zbraňami boli vyzbrojení ich vojaci a vo vzájomných vnútorných bojoch mohli dosiahnuť prevahu nad protivníkom. Japonci veľmi rýchlo pochopili vojenskú hodnotu a význam strelných zbraní. Najväčším strediskom zahraničného obchodu s Európanmi, najmä so zbraňami sa stal ostrov Kjúšjú a prístavy Hirado a Nagasaki. Portugalcov zaujala náklonosť Japoncov pre vojenské záujmy i ich zmysel prejavovať oddanosť a vazalskú česť. Preto najsilnejší a trvalý vplyv, ktorý v tejto dobe Európania mali na Japoncov, bol v oblasti vojenskej techniky. Portugalské delá a muškety boli po prvýkrát nasadené v boji medzi japonskými kniežatami v roku 1558. Európska výzbroj sa stala rozhodujúcim faktorom vojenských víťazstiev. Preto japonské kniežatá prejavovali o európsky tovar, najmä zbrane väčší záujem než niektoré iné ázijské krajiny.

V roku 1549 spolu s Portugalcami prišli do Japonska prví kresťanskí misionári z Európy. Známý jezuita českého pôvodu František Xaverský zahájil aktivity kresťanských

misionárov. Aj pre činnosť vtedajšieho obchodného podnikania v Japonsku bola typická úzka späťnosť obchodu s náboženskou a misijnou činnosťou. Dodnes niektorí japonskí historici poznamenávajú, že František Xaverský na jednej strane bol šíriteľom kresťanských myšlienok, ale na strane druhej vo svojich listoch informoval portugalských obchodníkov o možnostiach veľkých ziskov (*zrejme aj ziskov z obchodu so zbraňami*). Japonci najprv neprejavovali o kresťanstvo veľký záujem, pretože ho považovali za odnož budhistických siekt, ku ktorým sa správali nepriateľsky. Možnosť rýchlo zbohatnúť na obchode s Európanmi viedla niektoré japonské kniežatá na ostrove Kjúšjū k úcte ku kresťanským misionárom a ku kresťanstvu. Pretože vtedajšie hlavné mesto Kjóto bolo vnútornými bojmi zničené, kresťanskí misionári našli útočisko na juhozápade krajiny, kde niekoľko kniežat rýchle pochopilo, že prijatie a šírenie kresťanstva je výhodné, pretože okrem iného uľahčuje obchod so zbraňami. Napríklad knieža Ómura konvertoval na kresťanskú vieru už v roku 1571. O osem rokov neskôr odovzdal prístav Nagasaki s prilehlým územím do správy jezuitov a tak z neho urobil stredisko obchodu s Portugalcami. Tak vznikla na území Japonska prvá kresťanská kolónia. V roku 1587 bolo kresťanstvo prijaté i na severe ostrova Kjúšjū. Niektoré japonské kniežatá dávali povolenie na vykonávanie misionárskej činnosti, na stavbu kostolov, kresťanských škôl, ba nechali sa nielen pokrstiť, ale nútili aj svojich poddaných, aby prijali kresťanstvo. Práve medzi ich poddanými mali kresťanskí misionári najväčšie úspechy. V roku 1582 bolo v Japonsku približne 150 tisíc kresťanov a 200 kresťanských kostolov. (*Dějiny Japonska, 1986, s. 240*) Niektoré pramene uvádzajú, že koncom storočia (v roku 1599) počet kresťanov v Japonsku dosahoval 300 tisíc, ba v roku 1615 až pol milióna (*čo je vyšší počet než v súčasnosti*). (*Podľa Dějiny Japonska, 2000, s. 77*) Pri misionárskej činnosti si z niekoľkých európskych katolíckych radových kongregácií najlepšie počínali jezuiti, ktorí v záujme zvýraznenia úspechov svojich misií navrhli v roku 1582 niektorým japonským kresťanským kniežatám poslať ku Svätej stolici a k portugalskému kráľovi osobné japonské posolstvo, doprevádzané jezuitmi. Na ich návrh odišli do Európy štyria chlapci vo veku od 13 do 15 rokov, ktorí sa stali pravdepodobne prvými Japoncami, ktorí vstúpili na európsku pôdu a navštívili i Rím.

Od roku 1584 prichádzajú do Japonska aj Španieli z neďalekých Filipín. Mali záujem o japonské striebro, ktoré im slúžilo ako platidlo v obchode s Čínou. Tranzitný obchod bol hlavnou formou koloniálneho obchodovania v prvej fáze európskej expanzie v priestore východnej Ázie. Obchodné a civilizačné kontakty s Európanmi a európskou civilizáciou bol pre Japoncov faktorom, ktorý ich obohacoval. Európania priviezli do Japonska nové plodiny, ktoré domorodci doposiaľ nepoznali, napríklad tabak, niektoré technické vymoženosti (oku-

liare, hodiny a i.). V pokresťančených oblastiach sa začal prejavovať nebývalý záujem o všetko, čo pochádzalo z Európy: Japonci si dokonca začali osvojovať európsky spôsob odievania a do svojho jazyka prevzali niekoľko portugalských slov (napríklad *pan – chlieb*). Ich reakciou na používanie európskych strelných zbraní bolo, že vo vojenskej stratégii začali podľa európskej kultúry budovať opevnené kamenné hrady s podhradím, pevnosti na strategických miestach, kamenné valy s vodnými priekopami: práve tie sa stali základom takmer všetkých stredných a veľkých miest moderného Japonska. (*Podľa Dějiny Japonska, 2000, s. 77*)

Španielski františkáni po príchode na územie Japonska v roku 1584 sa čoskoro dostali do náboženských sporov s portugalskými misionármi. Zásady kresťanského myslenia japonských konvertitov, ich oddanosť vzdialenému neznámemu pápežovi a počínanie Európanov začalo budiť nedôveru niektorých významných šógunov, ktorí sa začali na kresťanstvo pozeriť ako na potenciálny podvrtný živel. Tieto pohľady boli umocňované i neúmernými ziskami európskych obchodníkov a podozreniami, že za obchodom a misionárskou činnosťou európskych prísťahovalcov sú politické (koloniálne) záujmy. Navyše japonskí obchodníci prinášali správy o počínaní si Európanov v iných krajinách (Čína, Filipíny, India a i.), o obchode s otrokmi a početných zverstvách na domorodom obyvateľstve, páchaných Európanmi. Vojvodca *Nobunaga Oda (1534-1582)*, pre ktorého významným nepriateľom bol buddhizmus, sa ku kresťanstvu nestaval odmietavo a povolil činnosť jezuitskej misie v Kjóte a v Azuči. Ďalší vojvodca, *Hidejoši Tojotomi (1536-1598)*, ktorý vládol despoticky, mal záujem na udržaní obchodu s Európanmi, ale na kresťanstvo a kresťanov začínal pozeriť s nevôľou, domievajúc sa, že by mohlo podvrtným spôsobom poslúžiť v sporoch medzi kniežatmi na ostrove Kjúšjú. Pri vojenskom ťažení na Kjúšjú bol prekvapený množstvom stúpencov kresťanstva a tým, že rozvíjajúci sa prístav Nagasaki a jeho okolie je v rukách jezuitov. Preto v roku 1587 vydal svoj prvý protikresťanský edikt: odobral jezuitom Nagasaki, prikázal zručiť kostol v Kjóte. Jeho nariadenie, aby všetci misionári opustili Japonsko, nebolo ešte úplne rešpektované. Možno aj preto, že japonskí stavitelia lodí sa úspešne učili od Európanov technickému pokroku v stavbe lodí a v navigácii, takže čoskoro stavali lode s výtlakom do 300 ton i viac. Hidejoši prikázal svojim vazalom, aby skôr než príjmu kresťanstvo, požiadali o jeho súhlas. Jeho podozrenie voči kresťanstvu potvrdzovalo už spomínané hašterenie sa španielskych františkánov s portugalskými jezuitmi, ako aj správy z Filipín, že pri budovaní koloniálnych základní na Filipínach európski misionári úzko spolupracovali so španielskymi vojakmi. Hidejošeho edikt z roku 1587 ešte nie je možné chápať ako zákaz kresťanstva. Znepokojený spájaním náboženskej činnosti európskych kresťanských misionárov s politickými a expanzívnymi úmyslami Európanov dal v roku 1596 verejne popraviť šesť cudzích misionárov a 24 japon-

ských kresťanov. (*Podľa Dějiny Japonska, 1986, s. 241*) Podľa iného prameňa Hidejoši v roku 1597 nečakane tvrdo presadil svoj zákaz, keď dal ukrižovať 9 misionárov a 17 japonských kresťanov. (*Dějiny Japonska, 2000, s. 81*) Malo to byť chápané ako upozornenie, že kresťania môžu byť masovo prenasledovaní. To nastalo až za vlády vojvodcu *Iejasu Tokugawu (1542-1616)*, zakladateľom šogunátu Tokugawa. Keď v roku 1600 prišla do japonského prístavu prvá holandská loď, na ktorej bol aj Angličan, kormidelník lode *W. Adams*, Iejasu od neho zistil, že okrem Portugalcov a Španielov sú aj iné európske štáty, ktoré chcú a môžu obchodovať s Japonskom a pritom nemajú v úmysle presadzovať svoje náboženstvo. Vidiac perspektívu nových obchodných stykov s novými európskymi partnermi ustanovil *W. Adamsa* za jedného zo svojich radcov a poskytol mu panstvo na polostrove Miura. Japonskí vládcovia vtedy nemali presnejšie predstavy o Európe a nevedeli ani o súperení európskych štátov pri kolonizovaní sveta. Neuvedomovali si, že mocenské ambície všetkých európskych štátov smerujú ku kolonizovaniu ázijských krajín a že rozdiel je len vo forme, ako sa bude uskutočňovať. Holanďania a Angličania sa javili pre Iejasu Tokugawu prijateľnejšími partnermi než Portugalci a Španieli (*ktorí tajne neustále privádzali nových misionárov*), pretože ako protestanti, nespádajúci pod Svätú stolicu, sa ochotne podriadili požiadavke domácich kniežat nešíriť kresťanstvo. Aj Iejasu považoval kresťanov za podvratný živel. Na jednej strane v záujme prilákania európskych obchodníkov dal síce povolenie španielskym františkánom na zriadenie ich misie vo svojom sídelnom meste *Edu*, ale v roku 1606 začal vydávať svoje prvé protikresťanské edikty. Nadviazané styky s Holanďanmi a Angličanmi využil na získanie nových obchodných partnerov. V roku 1609 dal holandskej i britskej Východoindickej spoločnosti povolenie vybudovať faktórie v *Hirade*. Tým Holanďania i Angličania boli v Japonsku vo výhodnejšej pozícii než iné európske štáty. Jeho nástupca, v poradí druhý šógun *Hidetada Tokugawa* nariadil v roku 1612 svojim vazalom a poddaným, aby sa zriekli kresťanstva a zakázal všetky misijné aktivity. Jedno nižšie postavené pokrstené knieža poslal v roku 1614 do vyhnanstva do Manily a viac ako dve tretiny zo 156 európskych misionárov vypovedal z krajiny. V roku 1617 nechal popraviť štyroch misionárov, o päť rokov neskôr ďalších 120 misionárov a konvertitov. (*Podľa Dějiny Japonska, 2000, s. 90*) Od roku 1616 bol európskym lodiam povolený vstup len do dvoch prístavov: *Nagasaki* a *Hirado*. Začínala sa izolácia krajiny od ostatného sveta. V roku 1635 bol všetkým Japoncom zakázaný pod trestom smrti odchod do cudziny. Tým, ktorí sa zdržiavali v cudzine, bol z obavy pred šírením kresťanskej vierouky, zakázaný návrat domov. Bola zakázaná stavba lodí, ktoré by sa mohli plaviť cez more. Stavali sa iba malé lode, schopné plaviť sa len okolo pobrežia. Európski obchodníci boli vypovedaní z Japonska: v roku 1623 obchodné styky s Japonskom prerušili

z ekonomických dôvodov Angličania, o rok neskôr boli pre údajný podiel na misionárskej činnosti vyhostení Španieli. Od roku 1629 každý, kto bol podozrivý z kresťanského vyznania, musel pošliapať kresťanské symboly. Tí, ktorí to odmietli, boli mučení a popravení. Takouto mučeníckou smrťou zahynulo v Japonsku do roku 1660 podľa historických údajov 3125 kresťanov. (Podľa Dějiny Japonska, 2000, s. 91) Prenasledovanie dosiahlo vrchol v rokoch 1637-1639, keď vzniklo povstanie kresťanských roľníkov na polostrove Šimbara. Pevnosť povstalcov dlho odolávala. Podarilo sa ju dobyť až za pomoci diel holandských lodí (aj holanďania boli kresťania). Takmer všetci jeho účastníci boli bez milosti pobití. To znamenalo faktický koniec kresťanstva v Japonsku. Ak počet kresťanov v Japonsku sa predtým odhadoval asi na 2 % obyvateľov, šógunát vypovedal z krajiny 300 cudzích misionárov. Japonsko museli opustiť tiež tí príslušníci vyššej vrstvy samurajov, ktorí sa hlásili ku kresťanstvu. Proti nižším samurajom a roľníkom šógunát začal tvrdé represie, včítane popráv na verejných miestach. Do roku 1635 si nová vlna prenasledovania vyžiadala asi 280 tisíc obetí na životoch. (Podľa Dějiny Japonska, 1986, s. 255) Po porážke povstania v Šimbare v roku 1639 boli z Japonska vyhnaní aj Portugalci. O rok neskôr, keď sa chceli vrátiť, celé ich posolstvo bolo zavraždené. Z európskych národov obchodovali s Japonskom len Holanďania. Holandská faktória a obchodný zástupca holandskej Východoindickej spoločnosti bol v roku 1641 presídlený z prístavu Hirado na ostrovček *Dedžima* v Nagasackom zálive. Aj napriek tomu, že Holanďania významnou mierou sa pričínili o prážku povstania v Šimbare, boli vo svojej faktórii pod stálym dozorom úradníkov šógunátu. Len raz do roka mohla do Japonska prísť obchodná loď z Holandska. Začalo sa obdobie úplnej a dokonalej izolácie Japonska, v dôsledku ktorej sa zastavil technologický vývoj v krajine, politické a spoločenské zmeny. Bolo to v období, keď ostatný svet, predovšetkým Európa sa začala prudko meniť. Japonsko začalo zaostávať za týmto vývojom, hoci začiatkom 17. storočia, keď vznikol šógunát Tokugawa, bolo o vývoji porovnateľné s Európou, ba v niečom ju a predbiehalo.

Vznik šógunátu Tokugawa znamenal dokončenie procesu politického zjednotenia Japonska a začiatok jeho takmer 200 ročnej izolácie od búrlivého priemyselného a spoločenského vývoja v Európe a na západe. Zvlášť prísny zákaz sa vzťahoval na dovoz literatúry (i čínskej), v ktorej by sa nachádzala čo i len zmienka o kresťanstve. Boli prakticky vylúčené všetky zahraničné intelektuálne vplyvy okrem čínskeho, ktorý do Japonska legálne prenikal prostredníctvom dovážaných kníh. Čínske konfuciánske etické hodnoty (napríklad dôraz na synovskú úctu, lojalitu voči pánovi) a konfuciánsky koncept usporiadania spoločnosti síce vyhovoval potrebám usporiadania japonskej spoločnosti, ale v období šógunátu Tokugawa vznikali silné tlaky na ďaleko silnejšie podriadenie jednotlivca pánovi než v Číne

a na prísnejšie pravidlá správania sa s dôrazom na sebaovládanie a pevnú vôľu, hlboký zmysel pre povinnosť, pre česť a záväzok, čo súviselo s vytvorením silnej vnútornej disciplíny a osobného úsilia.

Izolacionizmus, realizovaný tokugawským šógunátom, bol zámernou politikou neprirodzeného a násilného uzatvárania Japonska svetu s cieľom odstrániť všetko, čo by mohlo škodiť obnovenému feudálnemu systému. Izolačná politika mala predovšetkým vnútropolitickú funkciu – upevniť japonský feudálny systém, reprezentovaný tokugawským šógunátom. Zároveň bola reakciou na prvú vlnu európskej koloniálnej expanzie a mala ochrániť Japonsko pred západnými vplyvmi, ktoré by mohli vytvárať potenciálne nebezpečenstvo straty samostatnosti. Zbavila však Japonsko efektívnej námornej obrany.

Prenikanie európskej civilizácie do Austrálie – zánik „čiernej“ Austrálie

O priestory v Pacifiku sa európske mocnosti začali zaujímať až neskôr. Od roku 1605 sa uskutočňovali plavby Španielov a Portugalcov aj v Oceánii: portugalský lodivod *Pedro de Quiros (1560–1615)* sa dostal na ostrov Vanautu, hľadájúci novú južnú pevninu. Jeden z jeho kapitánov *Louis Vaez de Torres*, ktorý zomrel v roku 1616, preplával v roku 1606 úžinou medzi Yorským polostrovom a južným pobrežím Novej Guiney. Preskúmal priestory až k severovýchodnej Austrálii. Portugalec *Godinho de Erida* sa vylodil na území severnej Austrálie na myse Vandiemenu. Systematickejšie začali skúmať priestory Pacifiku až Holanďania, ktorí si upevnili postavenie v Tichomorskej oblasti a zaujímali sa viac o nové zdroje obchodu než o objavovanie nových území. Ich trasy smerovali zväčša u územia Kapského mesta na indonézske ostrovy a priviedli ich i do blízkosti nepreskúmaného západného pobrežia Austrálie. V roku 1616 na tomto pobreží pristál holandský kapitán *Dirck Hartog*. Guvernér holandskej Východoindickej spoločnosti v Batávii (dnes Djakarta) vyslal v roku 1642 *Abela Tasmana* na prieskum pobrežia Austrálie s cieľom zistiť rozľahlosť tohto južného kontinentu a nájsť čo najkratšiu cestu do Južnej Ameriky. Objavil ostrov, ktorý nazval *Zem van Dimena*, neskôr pomenovaný na Tasmánia. Preplavil sa na Nový Zéland, ostrovy Fidži. Počas svojej druhej plavby urobil mapy severného pobrežia nového kontinentu, ktorá sa však stal pre Európanov neznámou a nehostinnou zemou, pretože nikto z európskych moreplavcov nedokázal v 17. storočí vypracovať presnú mapu južných morí. Objavovanie pacifických ostrovov bolo dokončené v 2. polovici 18. storočia a boli Európanmi kolonizované až začiatkom 19. storočia nielen z dôvodov geografických a navigačných (ostrovy boli stranou od hlavných námorných trás a záujmov európskych štátov v Ázii), ale najmä preto, že tieto priestory ponúkali len

obmedzené hospodárske využitie. Najvýznamnejším historickým počinom v tejto súvislosti bolo objavenie a kolonizovanie **Austrálie** a **Nového Zélandu**.

Neúrodné západné pobrežie Austrálie bolo objavené už v 17. storočí Holanďanmi a pomenované *Nové Holandsko*. Európania našli na území novoobjaveného kontinentu pôvodných obyvateľov, anglický názvaní *Aborigines*, ktorých sa európsky vplyv najprv nedotkol. Aborigini sa do Austrálie dostali pred viac ako 50 tisíc rokmi migračnými vlnami suchozemskou cestou (Nová Guinea a Austrália vtedy boli spojené jednou pevninou). Posledná migračná skupina pôvodných obyvateľov prišla do Austrálie asi pre 5 tisíc rokmi preplávaním mora v malých člnoch pre niekoľko osôb, pritom každú skupinu tvorilo len niekoľko ľudí. Ako prvé ľudské bytosti, dávno pred príchodom Európanov, objavili austrálsky kontinent a usadili sa na ňom. Na začiatku európskej kolonizácie žilo na austrálskom kontinente približne 500 kmeňov. Hranice kmeňových území boli vtedy presne vymedzené. Spoločným kmeňovým vlastníctvom bola pôda, lovecké a rybárske revíry, porasty divokých rastlín. Živili sa lovom a zbieraním poldov. Žili veľmi jednoduchým spôsobom života a vo väčších skupinách približne na úrovni doby kamennej. Zriedkakedy mali svojho náčelníka. Ich spoločenské zriadenie bolo na úrovni neskorého paleolitu, mezolitu a miestami i neolitu. Zaostalosť ich spoločenského vývoja je možné vysvetliť úplnou izolovanosťou od civilizovaného sveta a tiež i tým, že sa museli prispôbiť existujúcim životným podmienkam. Nástroje si zhotovovali z dreva a z kameňa. Pri love na klokanov, emu a menšie zvieratá používali vrhacie nástroje – kópie, oštep, ale i svoj dômyselný vynález – bumerang, ktorý pri lete opisoval zložitú krivku a prekvapil divokú zver z nečakanej strany. Austrálskej kmene sa sťahovali z miesta na miesto a živili sa v závislosti od ročného obdobia plodmi prírody (rôzne zrná, hľúzy divokých rastlín) a lovom. Mali už vytvorenú svoju primitívnu totemovú kultúru. Významnú úlohu v nej zohrával dúhový vták *Ungud*, symbol plodnosti a života. Poznali oheň a využívali ho takmer vo všetkom. Skoro na celom kontinente chodili nahí, bosí a s nepokrytými hlavami. V chladnejšej Tasmánii si natierali telo živočišným tukom a pred kultovými obradmi si pomalovali nahé telo. Ozdobovali sa vtáčím perím. Ich umenie sa zakladalo na magických predstavách. V jaskyniach zanechali po sebe maľby a kultové predmety, pomalované svätými znakmi. Ich používaním sa mal osud kmeňa vyvíjať pozitívne. Uctievali totemové predmety. Na výjavoch z lovu zobrazovali nielen vonkajšok, ale i vnútrajšok postavy. Hovorili početnými jazykmi. Niektoré ich pôvodné slová prevzali i Angličania do svojho jazyka (napríklad *kangaroo* – klokan). Podľa niektorých údajov žilo na austrálskom kontinente v dobe príchodu Európanov od štvrt' do pol milióna domorodcov. (Údaj podľa Blainey, Geoffrey: *Dějiny Austrálie*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999) Poznali ranné formy rodového zriadenia –

niektoré kmene počítali príbuzenstvo podľa matky, iné podľa otca. Vytvárali zväzky niekoľkých rodín. Nemali žiadne celokmeňové zriadenie. Pred zahájením vojny, najmä pre porušenie územia alebo za škodlivé čarodejníctvo, viedli staršinovia rokovania, aby sa znížil počet bojovníkov, ktorí by mali bojovať – obyčajne na jedného alebo dvoch za každú stranu. Udržovali i mierové vzťahy – vymieňali si produkty lovu a navzájom sa zoznamovali so svojimi tancami a piesňami. V rámci uctievania totemovej kultúry každý rod uctieval totem, ktorého názov niesol. Vytvorili bohatý folklór. Od ostatných pôvodných obyvateľov kontinentu sa odlišovali Tasmánci. Mali husté a kučeravé vlasy, veľké pery a podobali sa viac melanézske negroidom. Spomedzi domorodých kmeňov boli najzaostalejší.

Austráliu ako kontinent objavili Európania až vtedy, keď anglický moreplavec *James Cook* našiel v roku 1770 prístupnejšie pobrežie a nazval ho *Nový Južný Wales*. Vzhľadom na značnú vzdialenosť anglická vláda sa rozhodla novoobjavené územia využívať na deportovanie trestancov. A tak v roku 26. januára 1788 prišiel do Nového Holandska prvý transport, sprevádzaný vojakmi a správnymi úradníkmi. Bola založená osada Sydney ako prvá európska kolónia v tichomorskej oblasti. Prví slobodní úsadníci prišli na kontinent v roku 1792. O tri roky neskôr, v roku 1795 prišiel na nové územie britský moreplavec *Matthew Flinders* a preskúmal najprv okolie Botany Bay, kde sa v roku 1788 vylodili prví britskí trestanci. Oboplával Tasmániu a zistil, že je to ostrov. Vo svojej správe o oboplávaní celého kontinentu v rokoch 1801-1803, poslanej do Londýna, navrhol pre nový kontinent názov *Austrália*. Britská vláda podporovala príchod slobodných ľudí do Austrálie aj preto, aby sa zväčšil počet jej obyvateľov, ktorí by chránili nielen svoj majetok, ale i územie kolónie proti Francúzom. Nové územie bolo nazývané *Nové Holandsko* či *Terra Australis*. Neskôr sa stále viac začal používať nový názov - *Austrália* a niektorí jej obyvatelia sa začali oslovovať Austrálčania. *Matthew Flinders* už v roku 1814 verejne použil tento názov, ktorý podľa neho znie príjemnejšie, ako pôvodný latinský *Terra Australis*. V úradnej korešpondencii nový názov sa použil v roku 1817.

Na základe úspešnej expedície kapitána Fremantliho austrálska pevnina bola v roku 1828 vyhlásená za územie pod správou britskej koruny. V roku 1825 vznikla kolónia Tasmánie, v roku 1829 Západná Austrália a v roku 1836 Južná Austrália. Príchodom Európanov vystupoval do popredia kontrast medzi životom na Britských ostrovoch a životom pôvodných obyvateľov objaveného kontinentu. Briti priniesli novodobý tovar a spôsob života, ktorý domorodci si nevedeli ani predstaviť. Priviezli so sebou ovocné stromy, kone a stroje, dobytok, vozy, ovce, nožnice na ich strihanie, stavali si domy, používali lode, zariadenia na desti-

lovanie alkoholu, varenie piva, výrobu vína (alkohol domorodci vôbec nepoznali), priniesli výsledky vedeckotechnickej revolúcie.

Európania (Briti) si pri kolonizovaní Austrálie počínali necivilizovaným spôsobom: osídľovaním a zaberaním úrodnej pôdy postupne vytlačali pôvodné obyvateľstvo do nehosťinného vnútrozemia, kde bolo odsúdené na hospodársky úpadok a postupné vymieranie. Najhorší osud postihol domorodcov v Tasmánii, ktorí boli Európanmi (Britmi) postupne vyvraždení. Posledná Tasmanka zomrela v roku 1876.

Skoro viac ako 50 rokov bolo územie Austrálie len miestom trestaneckej kolónie. Osídľovanie Austrálie sa začalo postupne z východu na západ. Až okolo roku 1830 začali do Austrálie prichádzať početní kolonisti - slobodní usadlíci, ktorí sa zaoberali obrábaním pôdy a chovom poľnohospodárskych zvierat, najmä oviec. Keď ich početnosť prevyšovala množstvo trestancov, začali organizovať protestné aktivity proti ďalším deportáciám trestancov. V roku 1830 drobní farmári založili *Ligu k boju proti deportáciám*, aj preto, lebo ekonomická produktivita trestancov bola nízka, boli brzdou rýchlejšieho rozvoja domácej ekonomiky a uplatnenia nových pracovných síl. Postupne prúd deportovaných trestancov sa znižoval. V roku 1843 deportácie trestancov do najstaršej kolónie Nový Južný Wales sa úplne zastavili. V roku 1863 prišli do Austrálie poslední trestanci. Prist'ahovalecká vlna vyvolala v Austrálii konflikty medzi prist'ahovalcami, medzi ktorými bolo mnoho tých, ktorí emigrovali do Austrálie väčšinou z politických dôvodov. Dožadovali sa na novom území uplatňovania svojich demokratických predstáv a sociálnych reforiem. Narážali pritom na odpor konzervatívnych statkárov, ktorí v Austrálii už žili dlhšie. Aby britská vláda znížila napätie v kolónii, v polovici 19. storočia vydala *Australian Colonies Government Act*, ktorým už jestvujúcim kolóniám Novému Južnému Walesu, Tasmánii a Južnej Austrálii poskytla takmer neobmedzenú autonómiu, na základe ktorej orpvince získali demokratickú ústavu parlamentného typu.

Zvláštny význam pre prist'ahovalectvo z Európy, najmä z Veľkej Británie, malo objavenie zlata na východe Austrálie v roku 1851. Vznikla tzv. *zlatá horúčka*, počas ktorej v rokoch 1851 – 1861 v dôsledku prist'ahovalectva vzrástlo obyvateľstvo austrálskeho kontinentu z pôvodných 438 tisíc na 1 milión 168 tisíc, pričom najväčší rast zaznamenali mestá. Novým administratívnym členením vznikli ďalšie kolónie: v roku 1851 *Victoria*, v roku 1859 *Queensland*, v roku 1890 Západná Austrália. Na všetky kolónie bola rozšírená platnosť tohto zákona. Prist'ahovalci v zmysle anglických tradícií sa dožadovali volebného práva (napríklad zlatokopi založili svoju organizáciu *Ligu za reformu*), ktoré dovtedy mala len nepatrená časť obyvateľstva. V polovici 19. storočia bol v každej austrálskej kolónii (okrem Západnej Aus-

trálie) zavedený parlamentný systém, ktorého súčasťou bola, podľa anglických tradícií, menovaná horná snemovňa a volená dolná snemovňa. Pritom jednotlivé kolónie vzhľadom na veľké vzdialenosti nemali medzi sebou priame spojenie. Štátnopoliticky boli spojené len osobou anglického kráľa ako hlavy britskej monarchie. Zjednotenie v tomto zmysle dosiahli až v roku 1901 vytvorením *Austrálskej únie* ako súčasť britského impéria a britskej mocenskej sféry.

Hlavným hospodárskym odvetvím Austrálčanov bol chov oviec a produkcia vlny, ktorá sa vyvážala najmä do Európy. Pretože prisťahovalci sa usadzovali najmä v mestách, rozmáhala sa priemyselná výroba, ktorý viedla k hospodárskemu rastu Austrálie. Austrálski usadlíci následne rozširovali britský mocenský vplyv i do okolitých priestorov Pacifiku. Najmä ako obchodníci, kresťanskí misionári, lovci veľrýb. Najbližším územím, kolonizovaným austrálskymi usadlíkmi, bol *Nový Zéland*. Do roku 1800 väčšina kmeňov Austrálie a Oceánie pocítila civilizačný vplyv európskych národov (v pozitívnom i negatívnom zmysle).

Literatúra:

- Antonovová, K. A., Bongard-Levin, G. M., Kotovskij, G. G.: *Dějiny Indie*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1980.
- Blainey, Geoffroy: *Dějiny Austrálie*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999.
- Dubovská, Zorica; Petru, Tomáš; Zbořil, Zdeněk: *Dějiny Indonésie*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005.
- Filipický, Jan; Knotková-Čapková, Blanka, Vavroušková, Stanislava: *Dějiny Bangladéše, Bhúthánu, Maledív, Nepálu, Pákiskánu a Šrí Lanky*, Nakladatelství Lidové noviny, 2003.
- Krása, M.; Marková, D.; Zbavitel, D.: *Indie a Indové*, Vyšehrad, Praha 1997.
- Reischauer, Edwin O.; Craig, Albert M.: *Dějiny Japonska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000.
- Rickhard, John: *Australia, A cultural history*, Longman London and New York 1996.
- Strnad, J.; Filipický, J., Holman J., Vavroušková S.: *Dějiny Indie*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003.
- Vasiljevová, Zdeňka: *Dějiny Japonska*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1986.

Recenzoval: doc. PhDr. Vladimír Skalský, Ph.D.